

STAJALIŠTA SVETUZARA PRIBIĆEVIĆA PREMA NACIONALNOM PITANJU

Čaktaš, Stella-Victoria

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:093565>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

Diplomski rad

**STAJALIŠTA SVETOZARA PRIBIĆEVIĆA PREMA
NACIONALNOM PITANJU**

Stella-Victoria Caktaš

Split, 2024.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

**STAJALIŠTA SVETUZARA PRIBIĆEVIĆA PREMA
NACIONALNOM PITANJU**

Diplomski rad

Studentica: Stella-Victoria Caktaš

Mentor: prof.dr.sc. Aleksandar Jakir

Split, 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Politički kontekst i djelovanje Svetozara Pribićevića	3
2.1. Banovanje Khuena Hedervarya	3
2.2. Pribićević u Srpskoj samostalnoj stranci	4
2.3. Politika novog kursa	4
2.4. Hrvatsko-srpska koalicija	5
2.4.1. Veleizdajnički proces	6
2.4.2. Pribićević kao stvarni vođa Hrvatsko-srpske koalicije	8
2.5. Nacionalno pitanje u Austro-Ugarskoj Monarhiji	9
2.6. Vrijeme Prvog svjetskog rata i rad na ujedinjenju	9
2.6.1. Veliko i malo rješenje Kraljevine Srbije i Jugoslavenski odbor	9
2.6.2. Rad Narodnog vijeća i Pribićevića na ujedinjenju	10
2.7. Pribićević u Demokratskoj stranci	13
2.8. Pribićević u Samostalnoj demokratskoj stranci	15
2.9. Pribićević u Seljačko-demokratskoj koaliciji	17
2.10. Hrvatsko pitanje u prvoj Jugoslaviji	21
2.11. Pribićević nakon uvođenja diktature	22
2.12. Pribićević u emigraciji	23
3. Stajališta Svetozara Pribićevića	28
3.1. Ideja narodnog jedinstva Hrvata i Srba	28
3.2. Narodno načelo	30
3.3. Državno uređenje	30
3.4. Promjena stajališta	31
3.5. Zagovaranje republikanizma i federalizma	32
3.6. Hrvatsko pitanje	34
3.7. Pitanje prečanskih Srba	36
3.8. Očekivanost promjene stajališta	36
3.9. Demokracija i sloboda	37
3.10. Usporedba stajališta Pribićevića i Stjepana Radića	38
3.11. Različite ocjene Pribićevićevih stajališta	41
4. Zaključak	44
Sažetak	46

Abstract	47
5. Popis literature	48

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada glasi *Stajališta Svetozara Pribićevića prema nacionalnom pitanju*. Cilj je ovog rada prikazati evoluciju Pribićevićeve misli o ovom, tada gorućem, pitanju i zabilježiti njegovo shvaćanje pojma naroda i hrvatsko-srpskih odnosa. Cilj ovog rada nipošto nije ulaziti u to jesu li Pribićevićeva stajališta o narodnom jedinstvu Hrvata i Srba točna ili ne, već prikazati ta mišljenja bez osude i predrasuda uzimajući u obzir politički i društveni kontekst koji je mogao utjecati na formiranje takvih stajališta kao i jedinstvenu situaciju i osobnost ovog iznimno bitnog političara.

Nacionalno pitanje podrazumijeva da uvjeti u državi koče slobodan razvitak neke nacije, tj. da jedna skupina pokušava dominirati nad drugom. Nacionalno je pitanje postojalo i u Austro-Ugarskoj Monarhiji i u prvoj Jugoslaviji. U oba su slučaja Hrvati tražili reorganizaciju zemlje na način da hrvatski krajevi budu na okupu i samostalno odlučuju o svojim poslovima s tim da bi neki poslovi kao što je npr. vanjska politika ostali zajednički. U prvom je slučaju problem predstavljalo dualističko uređenje države prema kojem su neke hrvatske zemlje ušle u austrijski, a druge u mađarski dio. Osim što je Hrvatsko-ugarska nagodba bila nepovoljna za Hrvate problem je predstavljalo i mađarsko kršenje iste. U Jugoslaviji je veliki dio Hrvata bio za federativno uređenje i republiku, a bili su okupljeni oko Stjepana Radića čija je stranka redovito sabotirana zbog ovih stajališta koja su u Beogradu smatrana nepoželjnim. Hrvatsko pitanje postalo je još izraženije nakon atentata na hrvatske zastupnike u Skupštini, a nakon uvođenja diktature situacija je za Hrvatsku postala još nepodnošljivija. Kao što je i Pribićević isticao, postojala su u državi i druga pitanja uz hrvatsko, ali s obzirom da se Pribićević najviše zalagao za rješenje hrvatskog pitanja ovaj rad neće ulaziti u probleme s kojima su se borili drugi dijelovi države. S obzirom da je postojeće državno uređenje omogućavalo srbijansku hegemoniju u radu se analizira Pribićevićeva transformacija iz monarhista i unitarista u republikanca i federalista kao i njegov odnos prema ideji narodnog jedinstva koju su velikosrpski krugovi iskorištavali da bi nametnuli svoju prevlast u državi.

Prvi dio rada daje pregled političkog konteksta i djelovanja Svetozara Pribićevića unutar različitih stranaka i koalicija (redom: Srpska samostalna stranka, Hrvatsko-srpska koalicija, Demokratska stranka, Samostalna demokratska stranka te Seljačko-demokratska koalicija) dok se u drugom dijelu analizira evolucija Pribićevićevih stajališta prema nacionalnom pitanju i uspoređuje koliko su ta mišljenja odudarala od mišljenja njegovih suvremenika.

Posljednjih se desetljeća smanjio interes za istraživanje Svetozara Pribićevića što je iznenađujuće kad se uzme u obzir da je bio jedan od najvažnijih političara u prvim desetljećima 20. stoljeća na hrvatskom prostoru. U školama se predstavlja kao političar koji je ubrzao ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom bez da se dublje ulazi u njegove motive i stajališta stoga su mišljenja o njemu uglavnom negativna. Različiti članci na internetskim portalima ili površno opisuju njegovo djelovanje ili čak iskrivljuju činjenice da bi se uklopile u njihovo već formirano mišljenje. Ipak, nisu svi skloni pojednostavljivanju i pristranosti pri opisivanju ovog impresivnog političara. Među onima koji su na znanstven način proučavali Pribićevića posebno se ističe povjesničar Hrvoje Matković čije su knjige *Svetozar Pribićević: ideolog, stranački vođa, emigrant* i *Svetozar Pribićević i samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature* nezaobilazne za bilo koga tko želi uistinu razumjeti Pribićevićevo djelovanje. Nezaobilazna je i knjiga Ljube Bobana *Svetozar Pribićević u opoziciji (1928-1936)* te Pribićevićeva knjiga *Diktatura kralja Aleksandra* i njegovi politički spisi koje je objavio Hrvoje Matković. Uz ove knjige korišteni su i različiti članci i knjige koje se bave političkom situacijom u Pribićevićevom vremenu.

2. Politički kontekst i djelovanje Svetozara Pribićevića

2.1. Banovanje Khuena Hedervaryja

Svetozar Pribićević rođen je 26. listopada 1875. u Hrvatskoj Kostajnici. Imao je tri brata; starijeg Valerijana i mlađe Milana i Adama. On je sam dobio ime prema Svetozaru Miletiću. Da se Pribićević već u ranoj dobi interesirao za politička i nacionalna pitanja vidi se iz njegovog pokušaja da s dvanaest godina pješice dođe do Srbije te izjava da su Hrvati i Srbi jedan narod zbog koje je i napadnut u višoj realci u Zagrebu. Nakon incidenta u Zagrebu odlazi završiti realku u Karlovacu da bi se nakon toga vratio u Zagreb gdje upisuje studij fizike i matematike. Za vrijeme studija počinje njegov politički angažman.¹

Mladost Svetozara Pribićevića je vrijeme banovanja Khuena Hedervaryja (1883-1903.) koji se oslanjao na predstavnike srpske elite. Da je ova skupina ljudi okupljena u Srpski klub bila omražena i od hrvatskih (pravaši) i srpskih (Srpska samostalna stranka) stranaka vidi se iz karikatura nastalih u to doba koje prikazuju tzv. Khuenove Srbe. U srpskim karikaturama u *Vraču pogađaču* su Khuenovi Srbi političari Srpskog kluba koji su izdali interese naroda.²

Dok je Stjepan Radić okupljao u Pragu hrvatsku, srpsku i slovensku omladinu i u političkoj reviji *Hrvatska misao* iznosio svoje stavove o političkoj situaciji u Austro-Ugarskoj Monarhiji, Pribićević je nastojao u okviru zagrebačkog kruga okupiti omladinu oko ideje narodnog jedinstva Srba i Hrvata. Ovo je period u kojem Pribićević objavljuje u Zagrebu u almanahu *Narodna misao* članak *Misao vodilja Srba i Hrvata* u kojem iznosi osnove svojih političkih težnji.³ U tom članku Pribićević kritizira držanje srpskih političara pa kaže *Moramo također doći do uvjerenja, da je upravo smiješno, što neki hoće, da se za srpsku stvar bore u taboru, koji je okićen zastavom mađarske državne ideje*. I tri godine kasnije za srpske političare piše da su odani Mađarima kao što su hrvatski političari odani onima koji žele *Drang nach Osten*.⁴

¹ MATKOVIĆ, Hrvoje. *Svetozar Pribićević: ideolog, stranački vođa, emigrant*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1995., str. 11-12

² RUMENJAK, Natalija. "Politička karikatura i slika "Khuenovih Srba" s kraja 19. st. u Hrvatskoj." *Časopis za suvremenu povijest* 32, br. 3 (2000): 473-486. <https://hrcak.srce.hr/207212>, str. 474-483

³ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, str. 12-13

⁴ PRIBIĆEVIĆ, Svetozar. *Izabrani politički spisi*. Zagreb: Golden marketing, Narodne novine, 2000., str. 136,

2.2. Pribićević u Srpskoj samostalnoj stranci

Svoj politički život Pribićević započinje u Srpskoj samostalnoj stranci kojoj se sa srpskom omladinom priključuje nakon završetka studija 1903. godine. Ova stranka koja je do tada bila usredotočena na postizanje ravnopravnosti s Hrvatima prihvaća Pribićevićeva stajališta o narodnom jedinstvu Hrvata i Srba. Nova se politika ove stranke temeljila na programu ujedinjene hrvatsko-srpske omladine.⁵

2.3. Politika novog kursa

Hrvatske su zemlje početkom 20. stoljeća bile podijeljene između Austrije (Dalmacija i Istra) i Mađarske (Hrvatska i Slavonija). Sukladno Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868. Kraljevina Hrvatska i Slavonija su imale autonomiju, tj. imale su zasebno zakonodavno tijelo (Hrvatski sabor) i vrhovnu izvršnu vlast (Zemaljska vlada na čelu s banom). Ista je situacija bila i u Dalmaciji, ali ne i u Bačkoj, Baranji i Međimurju koje su bile uklopljene u ugarski županijski sustav. Istra je od 1861. imala status pokrajine s Pokrajinskim saborom u Poreču dok je položaj Rijeke ostalo neriješeno pitanje sve do raspada monarhije. Ova je situacija utjecala na hrvatske političare koji su se zalagali za ujedinjenje hrvatskih zemalja, neki su rješenje vidjeli unutar, a neki van Austro-Ugarske Monarhije.⁶

Nakon odlaska bana Khuena-Hedervarya 1903. koji tada postaje predsjednik mađarske vlade s ciljem neutraliziranja mađarske opozicije, napetost između Beča i mađarske opozicije koja je htjela veću autonomiju, odlučio je iskoristiti Frano Supilo koji s Trumbićem, Smodlakom i Čingrijem stvara tzv. politiku novog kursa koja se bavila pitanjem položaja naroda i njegovim odnosom s drugim narodima. Kao glavnu su opasnost vidjeli *Drang nach Osten* stoga su smatrali da trebaju surađivati s drugim ugroženim narodima među kojima su i Srbi za koje smatraju da su dio njihovog naroda, tj. da su Hrvati i Srbi jedan narod s dva imena.⁷

Prema politici novog kursa, da bi borba protiv njemačke ekspanzije bila uspješna, trebalo je surađivati s mađarskom opozicijom, što je nekima u banskoj Hrvatskoj bilo teško prihvatiti zbog dugogodišnjeg nepovjerenja prema mađarskim političarima pa su se neki okrenuli Beču u nadi da će se zemlja preobraziti u federaciju.⁸ U svom članku "Dalmacija u borbi između Ugarske i Austrije" objavljenom u *Narodnom listu* 11. ožujka 1905. Ante

⁵ PRIBIĆEVIĆ, Svetozar. *Diktatura kralja Aleksandra*, Zagreb: Globus, 1990., str. 13-14

⁶ ŠUTE, Ivica. *Hrvatska povijest 1918.-1941.*. Zagreb: Leykam international, 2019., str. 9, 15

⁷ PETRINOVIĆ, Ivo. *Politička misao Frana Supila*. Split: Književni krug, 1988., str. 60-61

⁸ Ibid., 64-65

Trumbić piše da Hrvati u Dalmaciji podržavaju borbu Kossuthove nezavisne stranke za nezavisan položaj. Za Hrvatsko-ugarsku nagodbu tvrdi da ne odgovara ni Hrvatima ni Mađarima i da je jedino rješenje poboljšanje hrvatskog položaja. Ovakva će politika dovesti do potpisivanja Riječke rezolucije.⁹

Konferencija u Rijeci održana je 2. i 3. listopada 1905., a prisustvovali su joj predstavnici opozicijskih stranaka koje su imale zastupnike u Saboru (osim frankovaca, Ive Prodana i Srpskog kluba). Riječka je rezolucija ponudila prvi program oko kojeg se okupio veliki broj hrvatskih političara, a temeljio se na samoodređenju Hrvata i Mađara i njihovoj borbi protiv austrijske represije, sjedinjenju Hrvatske i Dalmacije te gospodarskim reformama. Rezolucija je izazvala pozitivne reakcije kod Slavena i mađarske Nezavisne stranke i negativne reakcije frankovaca, radićevaca, klerikalaca i Beča koji ju je vidio kao napad na Monarhiju. Neki su mađarski političari bili zadovoljni Riječkom rezolucijom jer su sukladno svojim imperijalističkim težnjama smatrali da će ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom zapravo biti proširenje ugarskog dijela monarhije. S obzirom na takvu mađarsku politiku i njezino pomirenje s Bečom, Riječka rezolucija nije uspjela srušiti dualizam.¹⁰

U Zadarskoj se rezoluciji 17. listopada 1905. potvrđuje potpora mađarskoj opoziciji jer se bori protiv državnog sklopa koji sputava razvitak domovine hrvatskog i srpskog naroda. Također pišu da im je cilj stvaranje demokratskih ustanova i da će podupirati ujedinjenje Dalmacije sa Slavonijom i Hrvatskom. Zauzvrat se od Hrvata očekuje da priznaju Srbima ravnopravnost. Za koordinaciju akcije s Hrvatima izabran je tročlani odbor, a svaki je član imao svog zamjenika pa je tako Svetozar Pribićević bio zamjenik Dr. Bogdana Medakovića.¹¹ Potpisivanje je ove rezolucije dovelo do zbližavanja hrvatskih i srpskih političara što je bio preduvjet za stvaranje Hrvatsko-srpske koalicije.¹²

2.4. Hrvatsko-srpska koalicija

Hrvatsko-srpsku koaliciju 1905. godine stvaraju Hrvatska stranka prava, Hrvatska pučka napredna stranka i Srpska samostalna stranka, a manifest koalicije objavljuju 12. prosinca iste godine. U manifestu navode da će se zalagati za građansku i osobnu slobodu, opće pravo glasa, zaustavljanje gospodarskog propadanja, zaštitu seljaka i radnika,

⁹ TRUMBIĆ, Ante. *Izabrani spisi*. Split: Književni krug, 1986., str. 59-65

¹⁰ PETRINOVIĆ, I., *Politička misao*, 76-80

¹¹ MATKOVIĆ, Hrvoje. *Na vrelima hrvatske povijesti*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006., str. 215-216.

¹² MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 21

financijsku i gospodarsku neovisnost Hrvatske, proširenje samostalnosti promjenom nagodbe te ujedinjenje s Dalmacijom. Zadnja je deveta točka koja glasi: *Uvjerenje, da narodu našem hrvatskoga i srpskog imena nema ljepše budućnosti, a ni samoga narodnog obstanka bez zajedničkog i solidarnoga rada obaju dijelova narodnih, imade da se odstrani svaka i najmanja zaprieka tome radu zajamčenjem ravnopravnosti i slobode srbskoga naroda.*¹³

Pribićević će kasnije u svojoj *Diktaturi kralja Aleksandra* pisati da je koalicija imala praktičan program za koji su se borili konzervativni dijelovi koalicije, ali da su oni mlađi *nestrpljivo iščekivali trenutak kad će na dnevni red doći ostvarivanje njihova idealnog programa.*¹⁴ Za pretpostaviti je da Pribićević sebe ubraja u ovu drugu skupinu i da je idealni program najviše vezan za navedenu devetu točku manifesta koja odgovara Pribićevićevim stajalištima izraženim u *Misli vodilji* gdje tvrdi da su *Srbi i Hvati dijelovi jednoga naroda.*¹⁵ Hrvoje Matković uočava da se osim podudarnosti devete točke manifesta s Pribićevićevim ranijim pisanjem, uočava i dio programa Srpske samostalne stranke (čiji je generalni sekretar tada bio upravo Pribićević) koja je tražila ravnopravnost s Hrvatima.¹⁶ A već je u uvodnom dijelu manifesta Hrvatska definirana kao zajednička domovina Hrvata i Srba jednako kao i u Zadarskoj rezoluciji.¹⁷

2.4.1. Veleizdajnički proces

Pitanje pripadnosti Bosne i Hercegovine je riješeno dogovorom da je podijele Hrvatska i Srbija s tim da su hrvatsko i srpsko krilo koalicije imali drugačije poglede na to kome se treba pripojiti prije samog ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom. Da bi spriječila širenje utjecaja Austro-Ugarske Monarhije, srbijanska je vlada početkom stoljeća stupila u kontakt i s mađarskom koalicijom i sa srpskim i hrvatskim političarima u Monarhiji s ciljem da krizu dualizma okrene u vlastitu korist. Odnosi s Hrvatsko-srpskom koalicijom su se nastavili i nakon završetka krize dualizma 1906., ali nisu ostali tajni. Austrougarske vlasti su bile upoznate sa situacijom, ali nisu otvoreno djelovale, već su preko lista Starčevićeve stranke prava *Hrvatsko pravo* davale do znanja Koaliciji da znaju što rade. Mislav Gabelica tvrdi da Monarhija nije htjela optužbama Srbiju *odvratiti od savezništva s Monarhijom.*¹⁸

¹³ HORVAT, Josip. *Politička povijest Hrvatske*. sv.1., Zagreb: August Cesarec, 1990., str. 276-277

¹⁴ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 15-16

¹⁵ PRIBIĆEVIĆ, S., *Izabrani politički spisi*, 131

¹⁶ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 22

¹⁷ MATKOVIĆ, H., *Na vrelima*, 215-217

¹⁸ GABELICA, Mislav. "Zagrebačka veleizdajnička parnica 1909. godine" *Časopis za suvremenu povijest* 46, br. 1 (2014): 131-157. <https://hrcak.srce.hr/122069>, str. 133-135.

Sam Pribićević je godinama ranije u svojoj *Misli vodilji* jasno formulirao svoje mišljenje o pripojenju Bosne i Hercegovine pa se izjašnjava protiv jačanja Zagreba ako je to na štetu Sarajeva kojeg smatra ključnim za sudbinu Hrvata i Srba. Pripojenje tog teritorija Hrvatskoj vidi kao rješenje koje na kraju samo koristiti *Drang nach Osten* politici. Tri godine kasnije piše da takve ideje treba *najžešće osuditi*.¹⁹ U svojoj knjizi koju piše u emigraciji pokazuje više razumijevanja za Hrvate, za koje kaže da su u aneksiji vidjeli prvi korak prema ujedinjenju hrvatskih zemalja. Ističe da je Bosna i Hercegovina zajednička te se oko nje nije trebalo prepirati nego raditi zajedno da ne ostane u rukama Austro-Ugarske.²⁰

Austrougarski ministar vanjskih poslova Aehrenthal nije bio za vojni obračun sa Srbijom pa tako poziva 1908. Pribićeviću stranku da podrži aneksiju Bosne i Hercegovine, misleći da će odvratiti srpske i hrvatske političare od planova za izlazak iz Monarhije. No, bez obzira na ovu ponudu, ranije iste godine je počela istraga članova koalicije s ciljem dokazivanja veleizdaje. Aehrenthal je dao objaviti dokumente koji su služili kao dokazi protiv članova Pribićevićeve stranke s ciljem upozoravanja članova stranke. Plan je bio zastrašiti hrvatske Srbe i izbjeći međunarodni skandal. Za pripadanje organizaciji koja je planirala velikosrpsku revoluciju u banskoj Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Novom Pazaru je optužen Pribićevićev brat Milan koji je bio časnik u srpskoj vojsci. Preko njega su ostvarene veze s Pribićevićevom strankom, a imenom su navedena njegova braća Adam i Valerijan. Glavni svjedok Đorđe Nastić nije naveo Svetozara Pribićevića kao člana organizacije. Veleizdajnička je parnica počela početkom 1909., ali je već krajem godine zbog promjene politike prema Srbiji optuženima za veleizdaju oprosteno.²¹ U svom govoru 1925. kada se osvrće na ove događaje, Pribićević kaže da je on još 1907. govorio da prečani trebaju usklađivati svoju politiku s politikom Kraljevine Srbije.²²

U sličnom Friedjungovom procesu te godine je vođa Hrvatsko-srpske koalicije, Frano Supilo, također optužen za antimonarhijsko djelovanje. Iako su dokazi bili falsificirani i od optužbe se na kraju odustalo, Supilo je smatrao da je bolje da izađe iz koalicije. U koaliciji ga je naslijedio dr. Ivan Lorković, ali je Pribićević od tada *de facto* vođa Koalicije.²³

¹⁹ PRIBIĆEVIĆ, S., *Izabrani politički spisi*, 134-136, 146

²⁰ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 12-13, 15

²¹ GABELICA, M., "Zagrebačka veleizdajnička parnica 1909. godine", 135-156.

²² PRIBIĆEVIĆ, S., *Izabrani politički spisi*, 190

²³ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 25-27

2.4.2. Pribićević kao stvarni vođa Hrvatsko-srpske koalicije

Nakon kompromisa s Bečom, nije bila moguća suradnja Koalicije i mađarske Nezavisne stranke, no njena vlada pada nakon Friedjungovog procesa. Mađarski predsjednik ministar postaje Khuen Hedervary koji za bana postavlja Nikolu Tomašića s kojim Koalicija nastoji surađivati, tj. bira za rješavanje kojih problema će se zalagati, a koji će problemi morati čekati pogodniji trenutak za rješavanje. Usprkos zahtjevima Koalicije, Beč nije dopustio uklanjanje Rauchovih funkcionera ni obnovu Veleizdajničkog procesa. Novi je ban nastojao obnoviti politiku koju je prije Khuen vodio prema Srbima, ali Pribićević ne pristaje na tako što i surađuje s Tomašićem samo u zajedništvu s hrvatskim dijelom koalicije. Nakon dvogodišnjeg razdoblja komesarijata Koalicija je na zadnjim izborima prije Prvog svjetskog rata dobila 47 mandata. Sukladno dogovoru s Kraljevinom Srbijom Pribićević vodi politiku koja je trebala odgoditi rat između Monarhije i ratom izmorene Kraljevine Srbije. Koalicija je sklopila sporazum s mađarskim predsjednikom vlade Tiszom te zbog svoje oportunističke politike gubi na popularnosti.²⁴

Sam Pribićević u svojoj *Diktaturi kralja Aleksandra* kaže da Koalicija nije više vidjela nikakvu svrhu u nastojanju da reorganizira Monarhiju nego je puštala da se stvari pogoršaju i brinula se za *program nacionalnog srpsko-hrvatskog jedinstva*.²⁵ Tako u jednoj prilici govori da između Srba i Hrvata ne može biti sloge već samo narodno jedinstvo, što odgovara njegovom stajalištu izrečenom u *Misli vodilji* prema kojemu su Srbi i Hrvati dva naziva unutar jednog naroda pa po toj logici i ne može biti sloge kakva se može vidjeti između dva različita naroda. Naglašava da se Srbi u Hrvatskoj moraju boriti za Hrvatsku i pritom ne zahtijevati ništa zauzvrat jer je hrvatski uspjeh ujedno i srpski uspjeh. Iz Pribićevićeve politike i kasnijih izjava se vidi da je pred očima cijelo vrijeme imao ujedinjenje i sa Slavenima izvan Monarhije, ali to, dakako, u to vrijeme nije mogao otvoreno reći tako da 1914. tvrdi u Saboru da se Koalicija zalaže jedino za ujedinjenje unutar Monarhije jer je jedino takvo ujedinjenje u skladu sa zakonom, dok je kulturno jedinstvo druga stvar. Pribićević nikako nije uživao potporu svih političara te je bio izložen napadima posebice napadima dr. Ivice Franka koji kaže *da Srbin Svetozar Pribićević komandira čitavom većinom* u Koaliciji i da djeluje u skladu s politikom Kraljevine Srbije, a ne u korist hrvatskog naroda. H. Matković ističe da Frank najvjerojatnije nije znao za kontakt Pašića i Pribićevića. Napadi frankovaca na Pribićevića su se samo pogoršali nakon atentata na

²⁴ Ibid., 27-33

²⁵ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 18

prijestolonasljednika te su Srbe u Koaliciji krivili za ubojstvo Franje Ferdinanda.²⁶ Usprkos uvredama kojima su ga obasipali frankovci, Pribićević u svojoj *Diktaturi* piše da su frankovci vodili politiku za koju su smatrali da ju *nalažu interesi hrvatskog naroda*.²⁷

2.5. Nacionalno pitanje u Austro-Ugarskoj Monarhiji

Da Hrvati nemaju budućnost u Austro-Ugarskoj Monarhiji smatrao je Frano Supilo koji je formulirao politiku novog kursa čija je svrha bila borba protiv *Drang nach Osten* politike. Potpisane rezolucije i stajališta Napredne mladine dovode do približavanja prije suprotstavljenih hrvatskih i srpskih političara vrhunac kojeg je stvaranje Hrvatsko-srpske koalicije. Narodno jedinstvo Hrvata i Srba koje je zastupala Napredna omladina nisu svi jednako tumačili, hrvatsko je krilo koalicije na tu ideju gledalo kao na sredstvo za približavanje do tada suprotstavljenim političarima te nisu odbacili hrvatsko-državno pravo, dok je srpsko krilo težilo ujedinjenju sa Srbijom. Stranke izvan Hrvatsko-srpske koalicije su bile za rješenje unutar postojeće države što je odgovaralo planovima Franje Ferdinanda. Među onima koji su bili za preuređenje Monarhije u federaciju bio je i Stjepan Radić koji, iako je stvarao Naprednu omladinu, nije prihvatio unitarizam kojem su se oni okrenuli niti ulazi u Koaliciju sa svojom netom stvorenom Hrvatskom pučkom seljačkom strankom. Karakteristika pristaša unitarizma bila je odbacivanje razlika između Hrvata i Srba smatrajući ih rezultatom odvojenosti u povijesti koju ne smatraju relevantnom pri određivanju nacionalnosti, stoga Banac unitarizam naziva protupovijesnim. Za hrvatske unitariste kaže da, nezadovoljni svojim neuspjehom u širenju svojih ideja među Hrvatima, Srbe smatraju aktivnijim dijelom naroda, dok su Hrvati za njih zbog lošeg zapadnjačkog utjecaja postali pasivni. Ovo je rezultiralo isticanjem srpske kulture kao superiornije, a među umjetnicima je bilo onih koji su inspiraciju pronalazili u srpskoj povijesti smatrajući je manje iskvarenom stranim utjecajima što je dodatno poticalo srbijanski ekspanzionizam.²⁸

2.6. Vrijeme Prvog svjetskog rata i rad na ujedinjenju

2.6.1. Veliko i malo rješenje Kraljevine Srbije i Jugoslavenski odbor

Već je u prvoj godini rata Srbija imala zadane ciljeve za teritorijalnu ekspanziju te je granica s Italijom trebala presjeći Istru na talijanski i srpski dio, a u sastav Srbije su planirali

²⁶ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 37-41

²⁷ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 17

²⁸ BANAC, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus, 1988., str. 100-

uključiti i istočnu obalu Jadrana s njezinim otocima. Među brojnim uglednim hrvatskim političarima vladalo je mišljenje da se treba ujediniti sa Srbijom pa s tim ciljem Supilo, Trumbić i Meštrović osnivaju Jugoslavenski odbor koji je trebao zastupati te interese u inozemstvu. Ovaj je čin naišao na odobravanje Nikole Pašića kojega su plašili planovi Antante da stvori državu Slovenaca i Hrvata. Pašićevi su radikali htjeli unitarističku i centralističku državu u kojoj bi se drugim narodima davali samo ustupci koji ne bi utjecali na formiranje jedinstvene nacije. Uzimajući u obzir pregovore Antante i Italije, Pašić je formulirao i rezervni plan prema kojem bi se Srbiji priključio samo teritorij gdje živi srpsko stanovništvo. Naglašavanje nerazdruživosti Dalmacije od ostatka zemalja Južnih Slavena i isticanje jugoslavenstva nije odgovarala Pašiću stoga Jugoslavenski odbor to izbacuje iz svog memoranduma. Razlike u shvaćanju ujedinjenja mogle su uočiti i sile Antante kojima je postalo jasno gdje su Srbi spremni popustiti i što smatraju da moraju dobiti. Pašić se nije slagao sa željama Jugoslavenskog odbora te ga je jedino nepovoljna politička situacija u Europi natjerala da suradnju nastavi. Potpisivanje Krfske deklaracije čija je svrha bila da se izbjegne etapno ujedinjenje i da se taj plan uključi u planove njihovih saveznika trebao je spriječiti stvaranje Velike Srbije. Kada je postalo jasno da su saveznici odustali od ideje da se sačuva Austro-Ugarska Monarhija Pašić se protivio priznanju Jugoslavenskog odbora za predstavnika potlačenih Južnih Slavena Monarhije smatrajući da su Srbi predstavnici svih jer već imaju svoju državu. Čak i u vrijeme kad je srbijanska vojska ulazila na teritorij Države SHS prvo je osiguravala teritorij koji je trebao biti dio Velike Srbije, tj. malog rješenja.²⁹

2.6.2. Rad Narodnog vijeća i Pribićevića na ujedinjenju

Politiku koalicije za vrijeme rata H. Matković opisuje kao oportunističku, ali nadodaje kako situacija i nije pružala mogućnosti za nešto drugo, a za položaj Pribićevića kao Srbina u to vrijeme kaže da je bio *delikatan*.³⁰ Ivan Bulić u svom članku iz 2012. godine politiku Koalicije drugačije komentira, pa kaže da je Pribićevićeva politika *često bila u suprotnosti s političkom, gospodarskom i društvenom dobrobiti Hrvatske*, a premoć srpskog krila u Koaliciji objašnjava njihovom homogenošću u načinu razmišljanja, dok su hrvatski političari nejedinstveni, a neki i indiferentni prema brojnim bitnim pitanjima.³¹

²⁹ KARDUM, Livija. "Geneza jugoslavenske ideje i pokreta tijekom prvog svjetskog rata." *Politička misao* 28, br. 2 (1991): 65-88. <https://hrcak.srce.hr/113311>, 66-86

³⁰ MATKOVIĆ, Hrvoje. *Svetozar Pribićević i samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu - Institut za hrvatsku povijest, 1972., str. 20

³¹ BULIĆ, Ivan. "Politika Hrvatsko-srpske koalicije uoči Prvog svjetskog rata 1907.-1913.". *Časopis za suvremenu povijest* 44, br. 2 (2012): 415-453. <https://hrcak.srce.hr/90334>, str. 430-431

Prema Pribičevićevom bratu Adamu, Pribičević je uhićen nedugo nakon sarajevskog atentata i provodi 4 mjeseca u samici vojničkog zatvora te je nakon toga interniran u Budimpešti do jeseni 1917. Ovo je jako neobično s obzirom da je Pribičević kao član parlamenta u Pešti i Hrvatskog sabora imao imunitet. Drugi izvor, tj. Dragutin Hrvoj kaže da je grof Tisza doveo Pribičevića u Budimpeštu da ga zaštiti te ne navodi nikakvo zatvaranje u vojni zatvor. Iako za ovo vrijeme nije sudjelovao na saborskim sjednicama, bio je itekako aktivan u Koaliciji i planiranju budućnosti.³²

U Zagrebu su se početkom ožujka 1918. sastale stranke koje su bile za program narodnog ujedinjenja, ali među tim strankama nisu bili ni HPSS ni Hrvatsko-srpska koalicija. Plan je bio privući Koaliciju, a za 5. listopada je planirano osnivanje Narodnog vijeća SHS. Pribičević uvjeren da je planirano vijeće protiv Koalicije, dan prije njegovog osnivanja zove Srđana Budisavljevića u sabornicu i traži objašnjenje. Nakon što je Budisavljević objasnio da se nadaju da će im se pridružiti Koalicija i da će čuvati mjesta za njezine članove, Pribičević traži odgodu osnivačkog sastanka dok Koalicija ne donese odluku o pristupu. Odgoda nije bila moguća, ali je dogovoreno da će Pribičević o svemu biti informiran isti dan. HPSS je prije sastanka najavila svoj ulazak u vijeće. Isti je dan izabran odbor sedmorice koji odlazi u sabornicu dogovoriti se s Pribičevićem. Nakon što je Koalicija odlučila pristupiti odabran je Odbor petorice koji se 10. listopada sastao s Odborom sedmorice da rasprave o osnovnim pitanjima. Odlučeno je da Koalicija dobije 12 mandata, a u Središnjem odboru 5 mandata.³³

Dakle, Koalicija ulazi u Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kad je ishod rata za Austro-Ugarsku Monarhiju postao jasan. Pribičević je bio drugi potpredsjednik, ali je u stvarnosti ubrzo preuzeo glavnu riječ. Pribičević ustraje u tome da se sazove Hrvatski sabor koji će prekinuti državno-pravni odnos s Ugarskom i Austrijom jer je sabor legitimno predstavništvo Hrvatske iako se prijedlog izlaska iz Monarhije i ulaska u novu državu ne temelji na načelu legitimiteta nego narodnog samoodređenja. Kako je u Državi SHS Narodno vijeće imalo ovlasti koje je prije imao Hrvatski sabor tako je Pribičević zapravo bio glavni političar u novonastaloj državi.³⁴

Anton Korošec kao prva osoba Narodnog vijeća zajedno s predsjednikom Jugoslavenskog odbora Antom Trumbićem pregovara u Ženevi s Nikolom Pašićem o ujedinjenju i formiranju zajedničke vlade no ubrzo nakon potpisivanja deklaracije Pašić

³² MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribičević: ideolog*, 43-44

³³ MATIJEVIĆ, Zlatko. "Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu: Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)." *Fontes* 14, br. 1 (2008): 35-66. <https://hrcak.srce.hr/29290>, str. 43-47

³⁴ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribičević: ideolog*, 51-53

povlači svoj potpis. Uloga Svetozara Pribićevića u ovoj odluci ostaje nejasna. Prema njegovoj izjavi iz 1925. on sam, nakon što je saznao što je dogovoreno u Ženevi, šalje Pašiću brzojav u kojem mu javlja da se ne slaže s deklaracijom i planiranim dualističkim uređenjem. Sedam godina kasnije tvrdi da je o sadržaju deklaracije informiran nakon što je Pašić povukao svoj potpis. Hrvoje Matković piše da je prva verzija nastala kao prigovor Pašiću koji mu je te godine okrenuo leđa i ušao u vladu s Radićem. Bez obzira što poklanja vjeru drugoj verziji, Matković i dalje navodi kako je Pribićević svejedno, doduše neizravno, utjecao na Pašićevu odluku jer su bile poznate njegove želje o uređenju države koje su bile iste kao Pašićeve iako iz različitih razloga.³⁵

Na sjednici je Središnjeg odbora Narodnog vijeća 23. studenog 1918. odlučeno da će se u Beograd poslati delegacija od 28 članova koja će pomoću *Naputka* urediti ujedinjenje. Za ubrzanje ujedinjenja su se i ranije izjasnile Dalmatinska pa i Bosanska vlada, a Pribićević je govorom o lošoj situaciji u kojoj se nalazi Država SHS dodatno motivirao delegate da požure s ujedinjenjem.³⁶ Protiv ove odluke je bio jedino Stjepan Radić koji je drugi dan sjednice održao svoj sada već poznati govor u kojem sve upozorava da čine grešku ubrzavanjem ujedinjenja. Pretenzije Italije su bile problem koji se mogao prikazati kao dobar razlog za što brže ujedinjenje sa Srbijom, ali Radić se s tim ne slaže te na to kaže *I kad ga [seljka] vi danas već i batinate po oružnicima i silom gonite da pristane uz vas, da nas, tobože, brani od Talijana, on govori ili barem misli da ste vi isto ono što su bili mađarski i njemački tlačitelji*. Više puta naglašava da okupljeni nemaju podršku naroda jer narod želi republiku *Nitko vas i ništa ne goni, ako to nije vaša nečista savjest koja vas sili da što brže svršite djelo za koje znate da ga hrvatski narod neće odobriti, a koje želite što prije protiv njegove volje provesti i tobože učvrstiti*.³⁷

Na sastanku Središnjeg odbora dva dana kasnije se raspravljalo o delegatima koji se imaju poslati u Beograd, ali nakon što su se članovi odbora navečer razišli bez da su donijeli ikakvu konkretnu odluku po tom pitanju, Pribićević i njegovi istomišljenici odlučuju da delegate treba poslati već ujutro. Pribićević je kasnije tvrdio da se zalagao za poštivanje demokracije i ravnopravnost i da Konstituenta odluči o uređenju zemlje, no Hrvoje Matković piše da ova izjava nije u skladu s Pribićevićevom politikom u to vrijeme te da zato treba

³⁵ MATKOVIĆ, Hrvoje. "Svetozar Pribićević u danima postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 26, br. 1 (1993): 237-248. <https://hrcak.srce.hr/50077>, str. 241-243

³⁶ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 58

³⁷ RADIĆ, Stjepan. *Politički spisi, govori i dokumenti: izbor*. Zagreb: Dom i svijet, 1995., str.75-86

sumnjati u njezinu istinitost.³⁸ Na izradi *Adrese* su radili Pribićević i dr. Ante Pavelić koji su različito tumačili svrhu *Naputka*; prvi ga je tumačio kao želje o kojima se može odlučivati kasnije, a drugi je na *Naputak* gledao kao na nezaobilazne smjernice dok je između ova dva suprotstavljena gledišta bio Smodlaka. Bez obzira na to je li Pribićević u svom razgovoru s regentom stvarno isticao važnost demokracije, ona se svako spominje u tekstu *Adrese* kao *veliko načelo* na koje se Slaveni bivše Austro-ugarske Monarhije pozivaju, ali o njezinoj implementaciji u novoj državi nema ni riječi.³⁹ Kasnije su se Pribićević i Pavelić sporili oko Pribićevićeve uloge u sastavljanju *Adrese*. Pavelić je tvrdio da je Pribićević bio odsutan kad se pisala *Adresa* i da ju je kasnije samo stilistički uredio, no s obzirom koliko je Pribićević radio na ujedinjenju i koliko je bio sklon nametanju svoje volje po tom pitanju, ova izjava ne može biti istinita.⁴⁰

2.7. Pribićević u Demokratskoj stranci

U novoosnovanoj državi Svetozar Pribićević preuzima ulogu ministra unutarnjih poslova jer se smatralo da za tu poziciju treba netko tko poznaje situaciju u zemljama koje su bile u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, netko tko može kontrolirati bana te netko tko uživa povjerenje naroda. Kao ministar unutarnjih poslova energično se prihvatio provođenja centralizacije ne birajući sredstva. U svom govoru u Sarajevu 1919. pri osnivanju Jugoslavenske demokratske stranke ističe da ne trpi partikularizam i da se zalaže za monarhiju, dinastiju Karađorđevića i centralizam. Cilj mu je bio stvoriti državotvornu stranku koja će djelovati u skladu s njegovim stavovima i koja će obuhvaćati cijeli teritorij nove države pa je za šefa Demokratske stranke imenovan Ljuba Davidović jer se smatralo da će odabir Srbijanaca olakšati djelovanje u Srbiji, ali Pribićevićev utjecaj ovim činom nije ni najmanje oslabio.⁴¹

Radikalna stranka nije bila protiv Pribićevićeve nakane da stvori jednu jugoslavensku stranku jer je smatrala da će s Pribićevićem moći uspješno surađivati. Na osnivačku konferenciju su došli čak i ljudi bliski radikalima jer se vjerovalo da Pribićević djeluje u dogovoru s njima. Demokratska je stranka uistinu i stupila u pregovore s radikalima, ali radikali odbijaju ući u Demokratsku stranku jer su puno držali do svoje stranačke tradicije i jer su očekivali da će Pribićevićeva stranka ući u radikalnu stranku. Pribićević se ne povezuje

³⁸ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 59-60

³⁹ MATKOVIĆ, H., *Na vrelima*, 256-257

⁴⁰ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 61-62

⁴¹ *Ibid.*, 64-69, 74-77

s radikalima jer bi time stranka postala srpska, a ne jugoslavenska i još bi se time izazvalo nezadovoljstvo Hrvata koji su radikale vidjeli kao velikosrpsku stranku. Karakteristike ove stranke su formiranje odozgo, tj. spajanje već postojećih stranaka i naglašavanje da je jedina državotvorna stranka. Heterogenost ove stranke je sprečavala oblikovanje jedinstvene i trajne politike.⁴²

Nakon ostavke Protićeve vlade ni radikali ni Narodni klub ne žele Pribičevića za ministra unutarnjih poslova pa na vlast dolazi demokratsko-socijalistička vlada koja je trajala do veljače 1920. Vlada s radikalima i Narodnim klubom koja je došla iza toga je žestoko kritizirala rad Pribičevića koji je ovaj put ostaje bez ministarskog položaja. Nakon Protićeve vlade dolazi vlada Milenka Vesnića, a nakon nje Pašićeva vlada, u obje je vlade Pribičević bio ministar prosvjete. Vidovdanski ustav nastaje po nacrtu radikalsko-demokratske vlade 1921. godine.⁴³

Ustavotvorna skupština se sastala po prvi put u prosincu 1920., ali ne u punom sastavu, od 419 zastupnika bilo je prisutno samo 343. Među odsutnim zastupnicima je bilo njih 50 iz Radićeve stranke. Mjesecima se raspravljalo o unutarnjem uređenju i tu se Pribičević istaknuo kao pobornik centralističkog uređenja koje su htjele i srbijanske stranke. Za ustav je glasovalo 233 zastupnika (radikali, Pribičevićevi demokrati, Vošnjakovi zemljoradnici, JMO i Džemijet), a protiv je bilo 35 zastupnika, dok 161 zastupnik nije glasovao. Dakle, ustav je donesen bez većine Hrvata i Slovenaca.⁴⁴ Sam proces stvaranja ustava nije prošao bez kritika pa tako Ante Trumbić u svom govoru na sjednici Ustavotvorne skupštine naglašava da stranke uopće nisu u izbornoj kampanji narodu rekly što planiraju staviti u ustav niti se uopće dovoljno radilo na kreiranju ustava otkako je stvorena zajednička država.⁴⁵

Nakon donošenja ustava u demokratskoj stranci se počinju razlikovati dvije struje: Pribičevićeva i Davidovićeve. Davidović smatra da se radikalima ne može vjerovati i da treba surađivati s hrvatskim opozicijskim snagama da bi ih se suzbilo. Pribičević smatra da se s radikalima ipak može surađivati i da nipošto ne treba ublažiti centralizaciju. Nakon smrti Milana Draškovića, Pribičević je opet bio ministar unutarnjih poslova, ali ubrzo postaje ministar prosvjete da bi se ugodilo radikalima koji ga nisu htjeli kao ministra unutarnjih

⁴² GLIGORIJEVIĆ, Branislav. *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1970., str. 45, 48, 59, 62-63, 76-79

⁴³ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribičević: ideolog*, 80-91

⁴⁴ HORVAT, Josip. *Politička povijest Hrvatske, sv.2.*, Zagreb: August Cesarec, 1990., str. 199-201, 210-211

⁴⁵ TRUMBIĆ, A., *Izabrani spisi*, 237-238

poslova. Matković za ovaj period Pribićevićeva života kaže: *Nesumnjivo je njegova osnovna misao tada bila - ostati na vlasti*. Ovako se objašnjava borba za jedinstvo demokratske stranke unatoč brojnim sukobima s Davidovićem.⁴⁶

Krajem 1923. Pribićević daje ostavku na članstvo u Glavnom odboru stranke. Davidović se zalagao za formiranje opozicijskog bloka, što je većina u Poslaničkom klubu i prihvatila. Pribićević se zatim odvajao od Davidovića i formira vladu s Pašićem u kojoj je on ministar prosvjete, a Glavni ga odbor Demokratske stranke isključuje iz stranke 1924. godine. Pribićević se sa svojim pristašama u Samostalno-demokratskom klubu i dalje smatrao dijelom Demokratske stranke, ali pošto je Davidović prema njemu izdao temeljna načela stranke (narodno i državno jedinstvo) odlučuje se za osnivanje Samostalne demokratske stranke.⁴⁷

2.8. Pribićević u Samostalnoj demokratskoj stranci

Član Samostalne demokratske stranke Prvislav Grisogono nakon odcjepljenja komentira kako ideja da su Hrvati i Srbi isti narod nije zaživjela u Srbiji te da je ta ideja u Demokratskoj stranci viđena kao nešto što im otežava političko djelovanje. Samostalci ističu da će se oni za razliku od demokrata boriti za narodno jedinstvo i centralizam. Što se sastava nove stranke tiče, sastojala se uglavnom od prečanskih Srba među kojima je dominiralo građanstvo iako je bilo zastupljenjo i seosko stanovništvo.⁴⁸ U vodstvu stranke su bili zastupljeni i Hrvati i Slovenci, kandidatske liste prilikom skupštinskih izbora su postavljene u svim dijelovima države, a stranka se isticala svojim inzistiranjem na integralnom jugoslavenstvu. Ovo su razlozi zbog kojih je Pribićević svoju stranku isticao kao jedinu jugoslavensku stranku iako su je sačinjavali uglavnom prečanski Srbi.⁴⁹

U svrhu očuvanja ustava Pribićević potpisuje sporazum s radikalima krajem ožujka 1924. i opet zauzima položaj ministra prosvjete. Program ovog Nacionalnog bloka sadržava više Pribićevićevih ideja, ali brojčanu premoć imaju radikali. Ova Pašić-Pribićević vlada je u Narodnoj skupštini bila u manjini pa ubrzo daje ostavku očekujući da će dobiti izborni mandat. Nakon različitih neuspjelih kraljevih kombinacija obnovljena je P-P vlada koja odgađa Skupštinu da bi izbjegla izražavanje nepovjerenja. P-P vlada želi nove izbore i izborni

⁴⁶ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 92-94, 104-106

⁴⁷ Ibid., 109-111, 115-120

⁴⁸ MATKOVIĆ, Hrvoje. "Pojava i etape razvoja Samostalne demokratske stranke (1924-1929)." *Časopis za suvremenu povijest* 3, br. 1 (1971): 7-24. <https://hrcak.srce.hr/219302>, str. 11-12, 23

⁴⁹ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević i samostalna demokratska stranka*, 97-98

mandat što kralj odbija pa vlada opet daje ostavku. Novu je vladu sastavio Ljuba Davidović u kojoj su osim njegove stranke bile i Slovenska ljudska stranka i Jugoslavenska muslimanska organizacija. Pribićević i njegova stranka prelaze u oporbu.⁵⁰

Pribićević kritizira Davidovićevu vladu jer se oslanja na HRSS čijim članovima čak planirala dati ministarska mjesta. Spriječen od kralja da ostvari svoj naum, Davidović daje ostavku, a Pašić dobiva mandat za izbornu vladu tako da se Pribićević vraća u obnovljenu P-P vladu kao ministar prosvjete. Narodna skupština je raspuštena što Pribićević koristi da bi ubrzao uhićenje Stjepana Radić za kojeg tvrdi da više nema imunitet. Usprkos uhićenju zbog pristupa Seljačkoj internacionali, HRSS-u je dopušteno kandidiranje na izborima, ali izbori nisu protekli bez terora. Pribićević čini što može da osigura glasove svojoj stranci i spriječi dobre rezultate za HRSS pa pritom čak i uklanja radićeve pristaše s profesorskih pozicija na zagrebačkom sveučilištu. Usprkos sabotazi, HRSS dobiva 67, a Pribićevićevi samostanci 22 poslanička mandata. Obnovljena je P-P vlada u kojoj Pribićević ostaje ministar prosvjete, no jako brzo ga radikali odbacuje i formiraju *vladu narodnog sporazuma* s Radićevim HSS-om. U ovoj R-R vladi radićevci imaju četiri predstavnika, a poraženi Pribićević prelazi u opoziciju.⁵¹

U kolovozu 1925. i cijele 1926. Pribićević neumorno putuje zemljom i drži govore s ciljem stvaranja velike stranke koja bi obuhvatila cijelu državu. U svojim govorima tih godina ne štedi ni Radića ni radikalnu stranku koju na kongresu svoje stranke naziva plemenskom strankom. Nikola Pašić nakon afere svog sina daje ostavku svoje vlade u travnju 1926., a kriza završava obnovom R-R vlade pod radikalom Nikolom Uzunovićem, ali nakon nove krize iz vlade odlazi Radić. Ova R-R vlada je tako do početka 1927. mijenjala sastav. Za vrijeme krize nakon Pašićeve smrti u prosincu, radikali pozivaju samostalce u vladu što Pribićević odbija. Posljednji kraj R-R vlade se dogodio nakon što je Radić oštro osudio pojedine radikale za izborni teror za vrijeme oblasnih izbora. Uzunović sastavlja vladu sa Slovenskom ljudskom strankom i grupom odvojenih radikala. Na izborima za oblasne skupštine Pribićevićeva je stranka dobila 96 mjesta što je manje od njegovih očekivanja nakon uloženog truda na svojoj političkoj turneji.⁵²

Popularnost Pribićevićeve stranke nije bila u svakom dijelu države jednaka. U Bosni i Hercegovini su dominirali radikali, JMO i Radićeva stranka, a u Srbiji, u kojoj su dominirali

⁵⁰ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 130-140

⁵¹ Ibid., 142, 144-145, 149, 152-158, 160-161, 166, 171

⁵² Ibid, 174-184

radikali i Davidovićeви demokrati, Pribićević je imao još manje uspjeha u širenju svojih ideja. Nakon raskola u demokratskoj stranci Pribićevića su podržali u Vojvodini, ali popularnost samostalaca je usprkos tome slaba. Ista situacija je bila i u Sloveniji u kojoj je najpopularnija bila Slovenska ljudska stranka. U Crnoj Gori su nakon raskola podržali Davidovića tako da samostanci ni tu nemaju veliku potporu. Najveće je uspjehe Pribićević na izborima za Narodnu skupštinu ostvarivao u Hrvatskoj gdje je od 22 poslanička mandata 1925. njih 14 bilo iz Hrvatske i Slavonije, a iz Dalmacije 2 od kojih je jedan poslanik prešao radikalima. U Sloveniji, Vojvodini i Srbiji s Makedonijom su dobili po dva poslanička mandata. Dvije godine kasnije najveći uspjeh je opet u Hrvatskoj i Slavoniji (15 poslaničkih mandata), zatim u Sloveniji (4), Vojvodini (2) te u Dalmaciji i Bosni i Hercegovini po jedan poslanički mandat. U Hrvatskoj najviše glasova dobivaju gdje živi veliki postotak srpskog stanovništva osim u zagrebačkom i varaždinskom izbornom okrugu gdje su Hrvati.⁵³

2.9. Pribićević u Seljačko-demokratskoj koaliciji

Prvi nagovještaji da bi moglo doći do približavanja Pribićevića i Radića su Radićevi govori nakon povlačenja iz vlade u veljači 1927. u kojima naglašava da treba surađivati sa svima koji su protiv korupcije, uključujući i Pribićevića čija stranka nije korumpirana. Za Pribićevića također kaže da nije vršio teror i iako ga je prije trpio sad je protiv terora. Pribićević nije bio polaskan ovim izjavama, ali ipak kasnije pristaje s radićevcima surađivati u primorsko-krajiškoj oblasnoj skupštini. Radikali preplašeni ovim zbližavanjem nude Pribićeviću tri resora, što Pribićević odbija.⁵⁴

Nakon Uzunovićeve vlade dolazi Vukićević-Marinković vlada koju je Pribićević žestoko kritizirao između ostalog i jer su je činili samo Srbijanci s izuzetkom Mehmeda Spahe. Uspostavu ove vlade Pribićević je smatrao prikrivenim državnim udarom, a situaciju je pogoršavao kraljev ukaz koji je onemogućio rad Skupštine koju je vlada potom i raspustila te raspisala nove izbore. Nakon ovih izbora se raspravljalo o formiranju Demokratskog bloka kojeg su trebali sačinjavati samostalni demokrati, radićevci, demokrati, zemljoradnici, a možda i JMO. Na čelu je bloka trebao biti Ljuba Davidović, ali on naposljetku odustaje od stvaranja bloka što Pribićević tumači kao strah od prečanske prevlasti i želja za srbijanskom hegemonijom. Iako je ideja o stvaranju demokratskog bloka propala, Pribićević i Radić i

⁵³ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević i samostalna demokratska stranka*, 93-97

⁵⁴ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 185-187

dalje razgovaraju te 11. studenog 1927. donose rezoluciju o osnivanju Seljačko-demokratske koalicije.⁵⁵

U prvom javnom skupu nakon formiranja koalicije Pribićević izjavljuje da se Srbijanci nezasluženo hvale da je njihova vojska oslobodila ostale južne Slavene jer je na Kajmakčalanu bilo jugoslavenskih dobrovoljaca koliko i srbijanskih vojnika. Nakon ove izjave vlada i beogradska Uprava je poticala na prosvjed.⁵⁶

Koalicija je imala najveću potporu u Hrvatskoj i Dalmaciji, a cilj joj je bio pridobiti i Sloveniju, Bosnu i Vojvodinu zbog čega je etiketirana kao prečanska fronta, na što Pribićević odgovara da je SDK odgovor na srbijansku frontu. Koalicija je razgovarala s Davidovićem o mogućoj suradnji što je uznemirilo radikale koji zatim nude Radiću da uđe u vladu, ali Radić ne želi bez Pribićevića. Kriza vlade je službeno počela u veljači 1928. kad se većina Davidovićeve stranke izjasnila za koncentracijsku vladu nakon čega demokratski ministri daju ostavku. Vukićević pokušava pridobiti Radića za novu vladu, ali Radić opet odbija u vladu bez Pribićevića. Nakon Vukićevićevog neuspjeha mandat za sastavljanje koncentracijske vlade je dobio Radić. Poslanički klub radikala je tražio da predsjednik vlade bude radikal, ali Radić traži da tu odluku donese većina poslaničkog kluba, što radikali odbijaju. Ni mandatori nakon Radića nisu imali uspjeha u formiranju koncentracijske vlade. Kriza je završena uspostavom Vukićevićeve vlade nazvane "tvrđi grad" u kojoj su bili radikali i demokrati.⁵⁷

Uzroci atentata u skupštini 20. lipnja 1928. nisu bili samo nacionalni sukobi nego i gospodarske prilike. Pribićević i Radić redovito optužuju radikale da pljačkaju prečanske zemlje, a posebno su se te godine sporili i oko toga tko će opskrbljivati jug države gdje je zbog suše vladala glad. Situacija u skupštini je mjesecima bila napeta, a u ožujku ranije te godine je čak izbila tučnjava dok su prijetnje i vrijeđanje postali uobičajeni i uglavnom bi, zbog pristranosti predsjednika Narodne skupštine, završili isključivanjem Radića sa sjednice.⁵⁸ Neposredno prije atentata zastupnici SDK-a se žale zbog prijetnji smrću izrečenih u Skupštini dan prije pa jedan zastupnik kaže: *Svako od nas osjeća da se nalazimo u teškoj atmosferi, u kojoj se prijete ubojstvom i to onih ljudi, koji predstavljaju najnapredniji i*

⁵⁵ Ibid., 187-193

⁵⁶ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 52

⁵⁷ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 197-202

⁵⁸ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Višestruki razlozi atentata na vođu HSS-a Stjepana Radića 1928. godine (U povodu obilježavanja 90-godišnjice atentata u Narodnoj skupštini u Beogradu)." *Cris* XX, br. 1 (2018): 5-15. <https://hrcak.srce.hr/216396>, str. 5, 9-12

najbolji dio našega naroda, a to su Stj. Radić i Sv. Pribićević. Za vrijeme atentata Pribićević je sjedio do Radića, a prema izvještajima koje prenosi Horvat u svojoj knjizi, Pribićević je čekao *šta će se i s njim dogoditi, jer se vidjelo da je Račić htio i njega ubiti.*⁵⁹ Nakon što je prvi upucan Ivan Pernar, Puniša Račić cilja na Pribićevića, ali promašuje i umjesto njega pogađa Đuru Basaričeka.⁶⁰ Nakon atentata Pribićević odlazi u bolnicu gdje su bili ranjeni, a opisujući taj događaj godinama kasnije u svojoj knjizi, kritizira što se u svijetu Račićev zločin prikazao kao patriotizam i reakcija na Radićevu antidržavnu politiku.⁶¹

Dan nakon atentata SDK objavljuje da neće sudjelovati u Skupštini bez garancije ravnopravnosti. Radić odbija razgovarati s radikalom Acom Stanojevićem kojem je kralj dao mandat za sastav vlade. Nakon toga kralj daje Radiću mandat za sastavljanje koncentracijske vlade (preko Pribićevića jer je Radić tada još uvijek na liječenju) što Radić odbija i predlaže nove izbore. Pribićević je podržavao Radića i uporno tražio raspuštanje Skupštine i odbijao razgovarati s Korošcem koji je formirao vladu. U ime prečanskih Srba govorio je da neće tolerirati srbijansku hegemoniju te govori o Hrvatima i Srbima kao da se radi o dva odvojena naroda.⁶² Nakon što je sazvana ista Skupština u kojoj je izvršen atentat, Poslanički klub SDK objavljuje 1. kolovoza rezoluciju u kojoj piše da je svrha koalicije borba za državno uređenje koje garantira jednakost. Ovo je trenutak u kojem Koalicija napušta Vidovdanski ustav kao okvir unutar kojeg treba djelovati te traže njegovu reviziju. S obzirom da u Skupštini nije više bilo hrvatskih predstavnika ne priznaju ni njene odluke, a pogotovo neće priznavati financijske obveze koje se nameću prečanskim krajevima.⁶³ Opisujući atmosferu na dan sastanka Poslaničkog kluba SDK Pribićević ističe da su se na kućama viorile hrvatske zastave, a očekivale su se velike odluke, a neki su čak očekivali i najavu rada Hrvatskog sabora. Sastanak se održao u Sabornici bivšeg Hrvatskog sabora, a prije sjednice Pribićević prima vijest da Talijani pomiču svoje trupe na granici. Dakle, mjesto pa čak i talijanska prijetnja su isti kao i sudbonosne sjednice deset godina ranije, ali Pribićević je drugačiji i ovaj put surađuje s Radićem koji zbog lošeg zdravstvenog stanja nije mogao biti nazočan. Ovaj put za

⁵⁹ HORVAT, J. *Politička povijest Hrvatske. sv.2.*, 339, 343

⁶⁰ GOLDSTEIN, Ivo. *Hrvatska 1918-2008.*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber, 2008., str. 87

⁶¹ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 59-60

⁶² MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 206-208

⁶³ BOBAN, Ljubo. *Svetozar Pribićević u opoziciji (1928-1936)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu - Institut za hrvatsku povijest, 1973., str. 19-20

talijansku prijetnju kaže *Talijani se ne mogu miješati u naše unutrašnje stvari i to nas ne može odvratiti od odluka za koje smatramo da su u interesu naroda.*⁶⁴

Nakon atentata se počelo raspravljati o amputaciji Hrvatske na koju su srbijanski političari gledali kao na proširenje srpskog teritorija stoga član HSS-a Ivan Pernar objašnjava da jedino izdvajanje Hrvatske može biti u njenim povijesnim granicama.⁶⁵ Sam Pribićević se osvrće na ovaj prijedlog kojeg mu je iznio sam kralj 7. srpnja koji mu kaže da preda Radiću *poruku da sutra u Zagrebu može proglasiti rascjep. Mi više ne možemo ostati zajedno s Hrvatima. Ne želim nikakav rat s Hrvatima. Budući da ne možemo ostati zajedno, bolje je da se razdvojimo.* Pribićević odbija ovaj prijedlog i nadodaje da ministre koji su pristali uz taj prijedlog treba uhapsiti zbog veleizdaje potom ukazuje kralju na činjenicu da su velike sile sudjelovale u kreaciji granica njihove države pa se pita je li uopće moguće interno riješiti mijenjanje istih. Zatim postavlja kralju značajno pitanje: *tko će držati držak noža kojim država treba biti presječena?*. Nakon ovog razgovora odlazi obavijestiti Radića koji izražava svoje zadovoljstvo njegovim odgovorom kralju. O amputaciji mu kralj priča i dva dana kasnije uvjeravajući ga da se ne može s Hrvatima i da je to i njegov otac znao na što mu Pribićević odgovara da ga njegovo iskustvo s pokojnim kraljem navodi na drugačiji zaključak.⁶⁶

Do nezadovoljstva unutar Pribićevićeve stranke dolazi kad je HSS bez konzultiranja samostalaca poslao brzojav u Berlin u kojem izražava nezadovoljstvo zbog sudjelovanja delegata Narodne skupštine na zasjedanju Interparlamentarne unije. Usprkos nezadovoljstvu zbog samostalnog djelovanja jednog dijela koalicije i samostalci su podržali kritiku delegata koji idu u Berlin.⁶⁷ Na desetoj godišnjici ujedinjenja mladež je protestirala u Zagrebu te klicala Koaliciji i njenim vođama pokojnom Radiću te Pribićeviću i Mačeku. Policija je usmrtila dvije osobe i ranila više demonstranata.⁶⁸ Pribićeviću njegovi suradnici iz stranke sve više prigovaraju zbog njegove blagosti prema drugom krilu koalicije, a nakon što je Pribićević odbio ograditi se od demonstracija na desetoj godišnjici ujedinjenja, Grisogono ga optužuje za antinacionalne ispade i prijeti odlaskom iz stranke. Osim kritika unutar njegove

⁶⁴ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 77-78

⁶⁵ BEGONJA, Zlatko. "Ivan Pernar o hrvatsko-srpskim odnosima nakon atentata u Beogradu 1928. godine." *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 51 (2009): 203-218. <https://hrcak.srce.hr/48326>, str. 216-217

⁶⁶ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 67-69, 71-72

⁶⁷ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 213-216

⁶⁸ GOLDSTEIN, I., *Hrvatska 1918-2008.*, 101

stranke problem su Pribićeviću predstavljale i radikalizacija drugog krila koalicije te različite interpretacije rezolucije s početka kolovoza. Nakon ostavke Korošćeve vlade Pribićević i Maček su pozvani na odvojene razgovore s kraljem u kojima obojica traže reviziju ustava s tim da se Maček, za razliku od Pribićevića, izjašnjava za federativno uređenje.⁶⁹ U audijenciji kod kralja Pribićević prigovara kralju što je s Mačekom razgovarao samo pola sata što nipošto nije dovoljno da se riješi hrvatsko pitanje pa mu savjetuje da još razgovara s Mačekom i pokuša riješiti krizu iz Zagreba. Kralj je djelomično prihvatio samo prvi savjet, ali očito bez ikakve stvarne namjere da problem riješi dogovorom s obzirom da je već sljedeći dan proglasio diktaturu.⁷⁰

2.10. Hrvatsko pitanje u prvoj Jugoslaviji

Ante Trumbić opisujući Hrvatsko pitanje za britansku javnost naglašava da je sama činjenica da su se spajale zemlje koje nisu nikada prije bile u jednoj državi dovoljno izazovna, a još veći problem je nastao zbog srbijanske hegemonije koja je razočarala čak i prečanske Srbe koji su do tada idealizirali Srbiju. Za Hrvate kaže da su poniženi i obespravljani te da Srbija materijalno iskorištava Hrvatsku da bi sebe izgradila. Za velikosrpsku politiku kaže da se sakriva iza parole narodnog jedinstva, a za Hrvate na visokim položajima kaže da su izabrani da bi se očuvao privid jednakosti dok su bitna mjesta dodijeljena Srbijancima. Buni se što u hrvatske škole dolaze ljudi iz Srbije s udžbenicima manje kvalitete i još pisani ćirilicom, a u beogradski se fakultet ulaže na štetu zagrebačkog. Osim zanemarivanja pomorskog prometa, zabrane hrvatske zastave kao problem ističe i nametanje srpskog identiteta muslimanskom stanovništvu. Ističe da je i prije uvođenja diktature bilo neravnopravnosti koju je omogućio Vidovdanski ustav, ali da je nakon diktature zemlja zapala u neviđen kaos u kojem je nasilje nad građanima postalo dio svakodnevnice. Trumbić prenosi da je kralj za jedan grčki listi rekao da je politička anarhija pogoršana Pribićevićevim i Mačekovim separatističkim zahtjevima. Za prečanske Srbe kaže da ne žele više trpjeti srbijansku hegemoniju dok za Slovence kaže da redovito profitiraju u hrvatsko-srpskom sukobu u kojem staju na srbijansku stranu te su bili u svakoj vladi do tada, ali naglašava da takva politika nema potporu slovenskog naroda. Srbijanci su smatrali da je ulaskom Radića u vladu riješeno hrvatsko pitanje, a da će sam Radić izgubiti na popularnosti među seljacima. Nakon tog neuspjeha, piše, hrvatsko su pitanje pokušali riješiti mecima pa diktaturom.⁷¹

⁶⁹ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 216-217, 223-224

⁷⁰ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 85

⁷¹ TRUMBIĆ, A., *Izabrani spisi*, 335-363

2.11. Pribićević nakon uvođenja diktature

Kraljeva je ličnost proglašena nepovredivom te ga se nije moglo pozvati na odgovornost, bio je ujedno i vrhovni zapovjednik vojske i nositelj zakonodavne vlasti. Novoosnovana Jugoslavenska nacionalna stranka (JNS) i predsjednik vlade Petar Živković su također bili u njegovoj službi. Kralj je imao apsolutnu vlast u državi i potporu iz inozemstva, a u početku čak i potporu istaknutih hrvatskih političara jer se smatralo da je diktatura uvedena samo privremeno dok se ne riješi kaos koji je vladao u zemlji. Progone protivnika nije trebalo dugo čekati, a na meti su bila sva društva vjerskog ili nacionalnog predznaka. Cenzura i manjak sloboda mnoge je političare motivirao na emigraciju te u inozemstvu pokušavaju upoznati ljude s pravom situacijom u Jugoslaviji. Među onima koji su ostali, mnogi su bili nepravedno zatvoreni, uključujući i istaknute političare iz Seljačko-demokratske koalicije.⁷²

Neposredno nakon uvođenja diktature Pribićević ostaje suzdržan u komentiranju situacije, dok Maček kaže *lajbek je raskopčan* u uvjerenju da će se situacija nastala Vidovdanskim ustavom sada uspješno riješiti. Usprkos ovoj Mačekovoj izjavi, Koalicija se ubrzo izjasnila za povratak parlamentarizma s tim da je Pribićević bio aktivniji po tom pitanju te je radio na povezivanju s ostalim strankama koje su protiv novonastalog stanja. Pribićevićeva želja za preuređenjem države i približavanje Mačekovom mišljenju nije naišlo na odobravanje nekih članova njegove stranke koji su smatrali da se Pribićević udaljio od programa stranke stoga su zatražili od Pribićevića da napusti položaj predsjednika stranke, što je Pribićević odbio. Ovo je rezultiralo odlaskom njegovog kritičara Grisogona, ali i nekih drugih članova iz stranke koji su se zatim pridružili novom režimu.⁷³

Pribićević je trebao u Beogradu razgovarati sa srbijanskim opozicijskim strankama, ali je po dolasku u Beograd uhićen te potom interniran u selu Brus u Srbiji gdje je dopušteno samo njegovoj kćeri da s njim živi. Njegovi suradnici iz SDK-a nisu ništa poduzeli da bi ga oslobodili te je ostao u potpunosti izoliran od svijeta čak dvije godine i tri mjeseca od čega je većinu proveo u beogradskoj bolnici bez da je ikada dobio pismenu odluku o internaciji. Sam Pribićević piše da je interniran jer su ga izdali bivši suradnici koji su otkrili vladi njegove planove za sporazum s oporbenim strankama. General Petar Živković čak traži od Pribićevićeva sina Stojana da ocu odnese tekst izjave koju je Pribićević treba dati u zamjenu za slobodu. Od Pribićevića je očekivao da prekine odnose s Mačekom i objavi svoju odanost

⁷² GOLDSTEIN, I., *Hrvatska 1918-2008.*, 103-107

⁷³ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 227-231

kralju, ali Stojan odbija odnijeti takav tekst ocu. Kad je Pribićević bio obaviješten da će ga iz beogradske bolnice vratiti u Brus on počinje štrajkati glađu. Ovo je izazvalo zabrinutost njegovih prijatelja te se čak i ljudi iz inozemstva zalažu za njegovo oslobođenje stoga ga nisu odveli u Brus. Vlada ga je napokon oslobodila pa Pribićević odlazi u Prag krajem srpnja 1931. godine.⁷⁴

2.12. Pribićević u emigraciji

Kraljevom objavom Oktroiranog ustava 3. rujna 1931. završava period otvorene diktature, ali neograničena kraljeva moć i prisilno integralno jugoslavenstvo ostaju. Politička aktivnost je bila ograničena, vlada je odgovarala samo kralju, uveden je Senat gdje je dio članova birao kralj, a sam kralj nije morao djelovati u skladu sa zakonima u izvanrednim situacijama. Jugoslavenski se unitarizam i u ustavu naglašava, ali blago korigiranje granica banovina iz 1929. koje su umjetno stvorene s ciljem miješanja naroda i vjera pokazuje blago popuštanje. Samo je režimska lista mogla zadovoljiti uvjete potrebne za izbore, a glasovanje je bilo javno i usmeno. Režim je čak imao i stranku za čiji je osnutak bio zaslužan kralj, a prvo se zvala Jugoslavenska radikalna seljačka demokratija (JRSD) pa od 1933. Jugoslavenska nacionalna stranka (JNS).⁷⁵

U inozemstvu se Pribićević sastaje s Trumbićem koji mu predlaže da se vrati u domovinu pa da će skupa s ostalim raspuštenim strankama objaviti manifest u kojem bi se izjasnili protiv postojećeg stanja kojeg je izazvao kralj. Pribićević je bio zainteresiran za ovaj prijedlog, ali ga Maček odbija. Pribićević je zastupao mišljenje da treba bojkotirati izbore za Skupštinu te da se bivše stranke trebaju okupiti prvo oko ideje slobode pa tek kasnije raspravljati o ostalim pitanjima. Ipak, zbog neuspjelih pokušaja okupljanja opozicije oko ideje demokracije, vraća se na pitanje državnog uređenja te se njegova prije strogo unitaristička stranka krajem lipnja 1932. izjasnila za federalističko uređenje koje je već prije otvoreno zagovaralo drugo krilo koalicije.⁷⁶

Seljačko-demokratska koalicija je donijela 7. studenog 1932. rezoluciju poznatu kao Zagrebačke punktacije koja u 6 kratkih točaka izlaže stajalište koje zastupa udružena opozicija u Hrvatskoj u odnosu na režim. Prva točka naglašava nužnost demokracije, druga ističe važnost seljaštva koje čini većinu u narodu, treća kritizira srbijansku hegemoniju nad prečanskim krajevima, a četvrta najavljuje borbu protiv iste dok peta točka skreće pažnju na

⁷⁴ Ibid., 232-237

⁷⁵ GOLDSTEIN, I., *Hrvatska 1918-2008.*, 135-138

⁷⁶ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 240-245

potrebu preuređenja države bez da ulazi u detalje o samom preuređenju.⁷⁷ Matković pretpostavlja da je poticaj za stvaranje Zagrebačkih punktacija došao i od Pribićevića koji je održavao kontakt s članovima svoje stranke koji su predložili sastanak. Nakon što je zbog objave punktacija uhićen Maček, Pribićević se u Beču sastaje s članovima HSS-a A. Košutićem i J. Krnjevićem koji su također bili u emigraciji no neko veće okupljanje emigranata nije bilo moguće zbog prevelikih razlika u njihovom pogledu na situaciju u državi.⁷⁸

U Parizu je Pribićević 1932. održao predavanje o šestojanuarskoj diktaturi čija uspostava krši kraljevo obećanje dano Narodnom vijeću pri ujedinjenju u kojem se obezbeo biti kralj slobodnim građanima. Prema njegovom je mišljenju stvaranje države bio odraz želje za slobodom i samo ju sloboda i može spasiti, dok za kralja, a i vanjske sile, kaže da misle da je Jugoslavija tvorevina koja se jedino može održati silom. Diktaturu koja se predstavljala kao zaštita Hrvata od srbijanskih stranaka ocjenjuje kao antihrvatsku jer brani hrvatske simbole pa čak i Radićevu sliku. Pribićević ukazuje na to da je diktatura koja je predstavljena kao spas države udaljila hrvatski i srpski narod kao nikada do tada te, iako su jednako zabranjeni hrvatski i srpski simboli, letimičan pogled na strukturu Skupštine, Senata i Predsjedništva vlade pokazuju prevlast Srbijanaca. Osim manjka slobode spominje i manjak financijske sigurnosti seljaka koji čine 80% stanovništva, a nemaju dovoljno sredstava za dostojanstven život.⁷⁹

Da bi bolje upoznao javnost sa svojim novim stajalištima, Pribićević krajem 1933. objavljuje *Pismo Srbima* koje u obliku letka šalje na više adresa u domovini. Vilder koji je imao taj tekst doma je zatvoren na mjesec dana te nakon toga prestaje pisati pisma Pribićeviću zbog očitog razilaženja u stavovima. Na samom početku članka kritizira diktaturu, apsolutnu monarhiju i loš životni standard Jugoslavije, a potom se obrušava na samog kralja te nabroja koliko državu košta kraljev raskošni život te da bi protiv toga morao biti svaki pošten čovjek pa čak i ako je za monarhiju, a ne za republiku kao on.⁸⁰

Iste je godine objavio i knjigu *Diktatura kralja Aleksandra* u kojoj ističe da argument koji kralj iznosi da bi opravdao svoju diktaturu, a to je da brani državu od zavađenih stranaka, ne može nikako biti točan jer stranke odražavaju politička stajališta zastupljena u narodu. Pribićević se osvrće na ranije događaje koji su ukazivali da kralj kreće prema diktaturi, a tu

⁷⁷ TRUMBIĆ, A., *Izabrani spisi*, 369-371

⁷⁸ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 247-254

⁷⁹ *Ibid.*, 295-299

⁸⁰ *Ibid.*, 256-258, 303-305

posebno ističe raspuštanje Skupštine 1927. i nametanje vlade sastavljene od kraljevih ljudi. Pribićević komentira kraljevu izjavu danu engleskom novinaru u kojoj tvrdi da je postavio Živkovića na čelo vlade na Radićev i Pribićevićev savjet. Prema Pribićevićevoj verziji on je rekao kralju da se treba pripremiti za reviziju ustava i da bi tako što trebala učiniti neutralna osoba. Nakon ovog razgovora Pribićević u razgovoru s osobama od kraljevog povjerenja saznaje da kralj želi postaviti Petra Živkovića. Pribićević naglašava da o ovom čovjeku nikada nije imao visoko mišljenje i da ga je smatrao nesposobnim za političke poslove, dok je Radić bio zgrožen idejom dolaska Živkovića na vlast smatrajući da to znači vladavinu Bijele ruke. Radić je predlagao postavljanje neutralnog generala na čelo vlade, ali samo dok se provedu izbori te ni jednom nije spomenuo Živkovića.⁸¹

Zbog objave knjige u kojoj opisuje srbijansku hegemoniju dobio je brojne kritike od srbijanskih političara kojima zbog toga iste godine piše pismo u kojem pobija njihove kritike te im objašnjava u 12 točaka novi program svoje Samostalne demokratske stranke. Za stranku kaže da treba postati seljačko-radnička i ostati čvrsto vezana za Radićevu te se boriti za federaciju (ne na plemenskom načelu nego u skladu s povijesnim pokrajinama), demokraciju i republiku, zaštitu seljaka i pacifizam. Cilj joj je jednakost svih naroda i priključenje Bugarske.⁸²

Atentat na kralja Aleksandra u Marseillesu 9. listopada 1934. dodatno je pogoršao jaz između hrvatske i srbijanske strane s tim da je među Hrvatima bilo onih koji su žalili za kraljem kao što je nakon atentata na Radića veliki broj prečanskih Srba surađivao s Hrvatima. S obzirom da je kraljev najstariji sin Petar imao samo jedanaest godina vlast su preuzela tri namjesnika; Pavle Karađorđević, Radenko Stanković i Ivo Perović s tim da je vlast zapravo bila u rukama prvog. Aleksandrov bratić Pavle nastojao je očuvati unitarno jugoslavenstvo.⁸³ Pribićević je bio uhapšen nekoliko sati nakon atentata s još 14 drugih ljudi među kojima je bio i Radićev sin Vlatko. Dva je dana proveo u nekom hodniku da bi nakon premetačine njegovog stana bio odveden u čeliju, a 18. listopada ga premještaju u političko odjeljenje u zatvoru da bi bio pušten na rođendan osam dana kasnije.⁸⁴

U pismu H. Krizmanu 1934. se žali da su ga svi napustili i da nikakve vijesti više ne prima iz Zagreba i da se još njegovo *Pismo Srbima* krivo tumači pa se u inozemstvu priča da se s njim nitko ne slaže, a takvo stanje služi samo jačanju režima. U drugom mu pismu

⁸¹ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 47-49, 53-56

⁸² BOBAN, Lj., *Svetozar Pribićević u opoziciji*, 234-236

⁸³ GOLDSTEIN, I., *Hrvatska 1918-2008.*, 152-154

⁸⁴ PRIBIĆEVIĆ, S., *Izabrani politički spisi*, 320-321

izražava svoju vjeru da bi im položaj bio bolji da su bili malo aktivniji u borbi protiv režima koji traje 5 godina. Naglašava da se zalagao za širenje revolucionarnog duha, a ne, kako to neki tumače, za revoluciju u kojoj bi stradao narod. Uspoređuje situaciju u Jugoslaviji s onom u Francuskoj gdje je puno bolji život i gdje su ljudi slobodni, ali se isto svakodnevno priča o revoluciji pa kaže *zar je naše društvo tako gnjilo, da ga plaši i sama riječ revolucija i zar je tako neinteligentno, da misli, da može legalnim putem riješiti problem naše države s onom budalom u Beogradu*. Pisma iz 1934. puna su nezadovoljstva i frustracije iz nekoliko razloga; prvo je kontinuirano krivo tumačenje njegovih riječi koje je prisiljen redovito objašnjavati da bi opet bio krivo shvaćen, drugo je pasivnost njegovih suradnika za koje smatra da nisu spremni žrtvovati se kao on za njihove ciljeve i treće je izostavljanje njega iz važnih razgovora i sve manji kontakt s njim.⁸⁵

Raspisani su bili izbori u zemlji s tim da su se opozicijski skupovi redovito zabranjivali i ometali na razne načine pa i nasiljem koje je rezultiralo i mrtvima. Na tim izborima u svibnju 1935. režimska je lista dobila 60,6% glasova (303 zastupnika), a Mačekova 37,4% (67 zastupnika).⁸⁶ U početku je Pribičević bio protiv sudjelovanja na izborima zbog straha da će Udružena opozicija (u kojoj su uz SDK bili zemljoradnici, demokrati i JMO) izgubiti zbog manjka sloboda u zemlji i jer je glasovanje javno, a uz to smatra da bi lako moglo doći i do falsificiranja rezultata. Loši rezultati na izborima bi stvorili krivu predodžbu o potpori koju SDK uživa u zemlji. Ipak, kasnije je uvjeren u Mačekov uspjeh kod hrvatskih birača naglašavajući da je upravo to dokaz da će diktatura imati ograničen rok trajanja jer ne uspijeva riješiti hrvatsko pitanje zbog kojeg je navodno i nastala.⁸⁷

Pribičević 1935. godine pravi nacrt za program Samostalne demokratske stranke za koju na samom početku naglašava da se ne može odvajati od svog koalicijskog partnera. Smatra da treba raditi na jačanju utjecaja stranke od kojeg bi profitirala i Radićeva stranka koja zbog svoje popularnosti kod Hrvata na tome ne treba raditi. Suradnju predlaže sa svim strankama koje narod bira na slobodnim izborima pod uvjetom da ne žele centralističko uređenje države. Za ime stranke spominje da je dvije godine ranije predložio kako bi bilo dobro da se uzme novo ime pa navodi imena seljačka stranka, seljačko radnički front ili seljačka demokracija. Svi ovi prijedlozi imaju pridjev seljački jer se tako želi približiti

⁸⁵ BOBAN, Lj., *Svetozar Pribičević u opoziciji*, 241-245

⁸⁶ GOLDSTEIN, I., 155-156

⁸⁷ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribičević: ideolog*, 263-264

Radićevoj stranci, ali bi htio da stranci pristupe i intelektualni radnici. Zalaže se za prava i kulturnu autonomiju manjina kao i za ravnopravni položaj naroda koji nisu većinski u određenoj federativnoj jedinici npr. Srba u Hrvatskoj jer će jedino tako ti ljudi prigrliti federativno uređenje. Upozorava da treba održavati dobre odnose s demokratskim zemljama te Rusijom i Bugarskom, a izbjevati oslanjanje na Hitlerovu Njemačku. U svojoj političkoj oporuci još jednom se osvrće na važnost demokracije i preuređenja države koje će garantirati ravnopravnost Hrvata.⁸⁸

Pribićević odlazi u Prag u ljeto 1936. gdje i umire od raka pluća sredinom rujna te je pokopan u Pragu jer jugoslavenska vlada nije dopustila da bude pokopan u svojoj domovini. Njegovi su posmrtni ostaci preneseni 1968. u Beograd, a ne u njegov rodni kraj u Hrvatskoj kako je tražio prije smrti.⁸⁹

⁸⁸ BOBAN, Lj., 255-265, 273-274

⁸⁹ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 268-270

3. Stajališta Svetozara Pribićevića

3.1. Ideja narodnog jedinstva Hrvata i Srba

Na samom početku svog članka iz 1897. *Misao vodilja Srba i Hrvata* Pribićević objašnjava da nove ideje dolaze u vrijeme krize jer stare više ne odgovaraju stanju u društvu. Prema njemu su nove ideje dio prirodne evolucije društva, a kad *ta ideja ne spada više u oblast diskusije* i kad se ona *jednostavno osjeća* to je ideja vodilja, a stanje koje bi nastalo njezinim ostvaranjem predstavlja ideal, a napori da se on ostvari su *smisao civilizacije*. Upravo nacionalnu ideju Pribićević smatra tom idejom vodiljom čiju primjenu predviđa na svjetskoj razini gotovo pogađajući važnost koja joj je dana u Wilsonovih 14 točaka. Za manjak raširenosti nacionalne misli među narodom Pribićević krivi neupućenost puka u politiku koja je isključivo gospodska i nedemokratska.⁹⁰

Pribićević u svom članku *Hrvatska i srpska opozicija prema našim narodnim aspiracijama* primjećuje da ideja narodnog ujedinjenja nije prodrla u narodne mase i da su svi pokreti u 19. stoljeću imali samo lokalni opseg. Za ovakvo stanje smatra da su krivi političari i inteligencija jer podržavaju a u nekim slučajevima i pogoršavaju spor između dva dijela naroda. Za Srbiju kaže da ne shvaća svoju ulogu jugoslavenskog Pijemonta ozbiljno sa svojom lošom vanjskom politikom i nesređenim unutarnjim prilikama. Tvrdi da je uplitanje stranih sila utjecalo na srpsku orijentaciju prema jugu umjesto na sjeverozapad gdje leži težište naroda. Zanimljivo je što za narodno jedinstvo kaže 1900. da nikad ne smije biti nasilno niti samo formalno već treba obuhvatiti sve ekonomske i društvene odnose, tj. treba riješiti socijalno pitanje da bi narod opstao.⁹¹

Pribićević piše da bi hrvatsko-srpski spor za njega bio prirodna stvar da se radi o dva slična, ali odvojena naroda no s obzirom da smatra da se radi o jednom narodu taj spor vidi kao posljedicu toga što narodna misao nije obuhvatila cijeli narod. Kao uzroke spora navodi politiku stranih moćnika i podijeljenost naroda u politički i kulturno različite države. Nije protiv korištenja pojmova Hrvat i Srbin, čiju prošlost priznaje, ali smatra da označavaju jedan narod, tj. da su Hrvati i Srbi dva dijela jednog naroda jer među njima nema razlika koje bi dokazale suprotno.⁹²

⁹⁰ PRIBIĆEVIĆ, S., *Izabrani politički spisi*, 123-124, 148

⁹¹ Ibid., 138-142, 149-150

⁹² Ibid., 126-127

Za Hrvate i Srbe kaže da govore istim jezikom, a da oni koji tvrde da je jedna strana preuzela jezik druge govore besmislice jer nema zabilježenog slučaja da je ikad jedan narod izgubio svoj jezik i naučio jezik nekog drugog naroda i pritom ostao nepromijenjen. Čak i da je teza o preuzimanju jezika točna taj bi narod postao dio ovog drugog jer jezik oblikuje misli i osjećaje, a jezične razlike u prošlosti nisu bitne već samo jezik sadašnjosti. Razlike u vjeri ne smatra relevantnim argumentom jer postoje različiti narodi koji pripadaju istoj vjeri kao i narodi čiji su pripadnici sljedbenici različitih religija. Formiranje različitih država u najranijoj povijesti Hrvata i Srba definira kao plod tadašnjeg doba, a ne kao rezultat različite nacionalne pripadnosti. Za utjecaj stranih država kaže da su bili površni, tj. da nisu obuhvatili ono, *što s pravom možemo nazivati dušom jednog naroda*. Tvrdi da je politička rascjepkanost ništa *ako postoji jedinstvena narodna duša, koja se ogleda u narodnom mišljenju i shvatanju, religioznom, pravnom, filozofskom i moralnom*. Zanimljivo je što spominje i religiozno koje u istom tekstu ranije odbacuje kao element po kojem se određuje pripadnost narodu. Kao bitan dio narodnosti ističe jedinstvenu narodnu dušu iz koje izvire isti interesi, osjećaji i vjerovanja. Koje to iste interese, osjećaje i vjerovanja dijele Hrvati i Srbi ne navodi, iz kojeg razloga može se samo nagađati. Moguće da ih ili nije mogao definirati ili je smatrao da ih nije potrebno definirati jer se podrazumijevaju. Priznaje da je bitna i narodna svijest koje u narodu nema, ali ona je u budućnosti, kaže, neizbježna iako odgodiva djelovanjem stranih sila koje naglašavaju razlike prošlosti i pridaju nove. Također navodi jednoličnost narodnoga karaktera, no ni njega ne elaborira. Za njega je pojam naroda kulturno-socijalna, a ne politička ili povijesna stvarnost. Tvrdi da Hrvati i Srbi objektivno pripadaju jednom narodu, ali da za napredak trebaju razviti subjektivni osjećaj pripadnosti. Uzimajući u obzir kasnije događaje zanimljiva je i Pribićevićeva izjava u trećem dijelu članka da nema sposobnosti za život bez nacionalne svijesti. Pribićević tvrdi da se hrvatsko-srpsko pitanje treba što prije riješiti da bi napredak bio moguć stoga je prema njemu jedino pravedno da se koristi i hrvatsko i srpsko ime, jer jedno ne isključuje drugo nego se međusobno nadopunjuju. I pri proglašenju Države SHS spominje *tri narodna imena* i naglašava nužnost njihove ravnopravne upotrebe i upozorava da ih se ne može dekretom zamijeniti novim imenom.⁹³

U članku *Hrvatska i srpska opozicija prema našim narodnim aspiracijama* hrvatsko-srpskom pitanju daje Pribićević još veće značenje kad kaže da je ono povezano i s opstankom svih balkanskih Slavena i njihove kulture. Pribićević piše da sloge ili sporazuma može biti između dva različita naroda, ali nipošto između Hrvata i Srba. Istu tezu ponavlja i pri

⁹³ Ibid., 127-134, 153

osnivanju Demokratske stranke 1919., a svaki sporazum Hrvata, Slovenaca i Srba proglašava negacijom narodnog jedinstva. Sporazum o ujedinjenju on opravdava tadašnjom situacijom, tj. dolaskom iz različitih država s različitim zakonima, ali kaže da se *ne smije prikazivati stranome svijetu kao jedan između nas sklopljeni državopravni ugovor*. O *Naputku* 1919. kaže da nije bio državopravni akt pa time i nije obvezivao Kraljevinu Srbiju čiji dio predstavnika nije ni znao sadržaj *Naputka*. Tvrdi da jedan dokument nipošto ne bi trebao diktirati organizaciju države do uspostave Konstituante. Par mjeseci nakon ujedinjenja Pribičević kaže da je do ujedinjenja došlo tek kad je došao poticaj iz naroda.⁹⁴

3.2. Narodno načelo

Za novu ideju (ideju narodnog jedinstva Srba i Hrvata) kaže da se bori sa starom koja na svojoj strani ima legitimitet, ali nova je ideja ta koja vodi prema napretku, dakle, legitimitet je nebitan društvu koje želi napredovati. Kolektivnu volju naroda smatra jedinim kriterijem po kojem se mogu povlačiti granice, što znači da dolazi u sukob s načelom legitimnosti koje se poziva na historijsko, a ne narodno pravo. Već u ovom svom prvom članku dovodi u pitanje pravnu valjanost ugovora potpisanih u prošlosti s obzirom da ih nije sankcionirao narod u sadašnjosti. Za narodno načelo kaže da mu je *izvor u osjećajima, potrebama i težnjama narodnim* te da ne poznaje nametnute granice jer obuhvaća cijeli narod, za razliku od državnog prava koji obuhvaća samo dio naroda koji je vezan za svog gospodara i o njemu ovisi. Pribičević pokazuje veliki optimizam i vjeru u pobjedu narodnog načela na svjetskoj razini. U svom govoru u kojem proglašava Državu SHS naglašava da je upravo načelo narodnog samoopredjeljenja načelo na koje se pozivaju i na koje su se pozivali i prije rata. Narodno načelo je načelo koje ističe predsjednik SAD-a i na koje se svi pozivaju i ono, kako kaže, *ruši svaki legitimitet*.⁹⁵

3.3. Državno uređenje

Pri proglašenju Države SHS Pribičević kaže da o uređenju te države treba odlučiti Ustavotvorna skupština izabrana od naroda, a pri osnivanju Demokratske stranke kaže da *država može da bude uređena samo tako da volja naroda za narodnim ujedinjenjem i u organizaciji države dođe do svog potpunog izražaja*. Federalističko ili autonomističko uređenje prema njemu ne dolazi u obzir jer nije u skladu s tezom o narodnom jedinstvu za

⁹⁴ Ibid., 138, 134, 158-159, 162-163

⁹⁵ Ibid., 123, 125, 132, 144--145, 151-152

razliku od centralističkog uređenja koje on zastupa. U istom govoru kaže da država mora biti monarhija pod dinastijom Karađorđević.⁹⁶

3.4. Promjena stajališta

Općenito se uzima da je trenutak stupanja u koaliciju s Radićem vrijeme kada je došlo do velike promjene u Pribićevićevim stajalištima. Matković ističe kako prvotni ciljevi koalicije nisu bili nepodudarni s postojećim programom Pribićevićeve stranke. Neki su njegov ulazak u taj savez smatrali osvetom za 1925. kad je izguran s vlasti, ali sam Pribićević će kasnije izjaviti da je svrha koaliranja bila demokratizacija države i potiskivanje srbijanske hegemonije. Prve promjene u Pribićevićevim stajalištima se uočavaju sredinom veljače 1928. kad govori o proširenju teritorijalnih oblasti s proširenom autonomijom u skladu s ustavom, ali spominje i mogućnost revizije ustava ako za tim bude potrebe.⁹⁷

U govoru na pogrebu Pavla Radića i Đure Basaričeka kritizira sustav koji se umjesto *sporazumu svih snaga narodnih i u skladu i harmoniji svih radnika narodnih* okreće nasilju. Ovo je jako različito od stajališta koje je Pribićević godinama zastupao, a to je da ne može biti sporazuma između Hrvata i Srba koji su prema njemu dijelovi jednog naroda. U svom govoru prenosi Radićeve riječi koji u jednoj rečenici kaže *narod slovenski, hrvatski i srpski*, a ne narodi u množini. U istom govoru Pribićević kaže da će prečanski Srbi stajati *rame uz rame sa svojom braćom Hrvatima*, a braća implicira da se radi o dva bliska naroda, a ne o jednom te istom narodu. Promjene u stajalištu su postale još izraženije kad je naglasio da su *Hrvati u zajedničku državu donijeli svoju historijsku državnost*. Ovo je u potpunoj suprotnosti od njegovih ranijih stajališta iznesenih u *Misli vodilji* gdje piše da *odanost istorijskoj tradiciji, u toliko bi značila izdajstvo narodne misli*.⁹⁸

Nakon Radićeve smrti Pribićeviću su pojedini pripadnici njegove stranke zamjerali popustljivost prema drugom krilu koalicije. Matković prenosi Pribićevićevu izjavu iz tog perioda koja itekako odstupa od njegovih prijašnjih stajališta, a glasi: *Ja ne znam, što li Srbina može buniti, ako Hrvati ističu svoje hrvatstvo...Onaj Srbin, kojega smeta isticanje hrvatstva, taj hoće da gospodari hrvatstvom*. Usprkos očitim promjenama u stajalištima Pribićević ostaje pri tome da treba očuvati jedinstvo države, a kako bi ona trebala biti ustrojena ne navodi iako je njegov koalicijski partner Maček javno zagovarao federativno

⁹⁶ Ibid., 153, 159-160, 162-163

⁹⁷ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 194-195, 204

⁹⁸ PRIBIĆEVIĆ, S., *Izabrani politički spisi*, 130, 204-205 i MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 207

uređenje.⁹⁹ U *Diktaturi* piše da je nakon atentata stranim političarima koji su se raspitivali o situaciji otvoreno rekao da je federalizam jedini spas, a kralj jedini krivac.¹⁰⁰ Iako mijenja mišljenje o državnom uređenju, u zadnjim godinama života i dalje tvrdi da vjeruje u narodno jedinstvo kao i kada je napisao *Misao vodilju*, ali da shvaća da nema subjektivne svijesti koja se stvara zajedničkim naporom i borbom. Jugoslavensko ime ne može zamijeniti hrvatsko i srpsko već ono samo služi za predstavljanje zajednice u inozemstvu.¹⁰¹

3.5. Zagovaranje republikanizma i federalizma

Događaj koji je presudno djelovao na Pribićevićovo viđenje potrebnog državnog uređenja bio je razgovor s kraljem 22. srpnja u kojem je kralj testirao Pribićevićevu odanost Radiću te mu spočitavao zbog stvaranja prečanske fronte. Pribićević mu odgovara da ne može računati na potporu prečanskih Srba te da uz hrvatsko pitanje postoji i njihovo, a možda i slovensko pitanje. Pribićević u *Diktaturi* piše da se u tom razgovoru nisu birale riječi, a da ono što je kralj rekao za Hrvate ne može ni ponoviti dok za cijeli razgovor kaže da je na njega ostavio *najmučniji dojam* te da je nakon tog razgovora postao republikanac.¹⁰²

Nakon uvođenja diktature u pismu Davidoviću ističe kako HSS želi pravdu, ravnopravnost i federaciju i to pet do osam jedinica formiranih na temelju kulturno-povijesnih individualiteta te na kraju ističe da i on dijeli to mišljenje. Ovo je potpuno suprotno od njegovih stajališta koje je iznosio u prvim godinama postojanja nove države.¹⁰³ U pismu Davidoviću 1932. Pribićević negoduje zbog prigovora na njegov intervju u kojem se otvoreno izjasnio za republiku jer je time otežao potencijalnu suradnju s opozicijskim snagama koje su i dalje za monarhijsko uređenje. Pribićević smatra da oni koji i dalje vjeruju da treba opstati monarhija uopće nisu prava opozicija i da s kraljem koji je pogazio ustav nema mogućnosti iskrene suradnje. Predlaže da se cijela opozicija javno opredijeli za republiku u kratkoj izjavi u kojoj se krivi kralja za lošu situaciju u državi te ako to naprave i on će se vratiti da odgovara s njima pred sudom, uvjeren da će takva akcija prouzrokovati velike promjene. Za druga bitna pitanja je siguran da će se lakše riješiti kad narod bude slobodan da izabere svoje zastupnike. U jednom se pismu 1934. žali što se smatra da su njegova stajališta nastala pod utjecajem života u emigraciji te tvrdi da je ta stajališta formirao

⁹⁹ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 216, 218-219

¹⁰⁰ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 81-82

¹⁰¹ BOBAN, Lj., *Svetozar Pribićević u opoziciji*, 260-261

¹⁰² PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 74-76

¹⁰³ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 229-230

još u domovini. Kaže da mu neki zamjeraju da je na svoju ruku pisao o federalizmu i republikanizmu u svojoj knjizi iako je on o tome pitao svoje prijatelje.¹⁰⁴

Promjena imena države u Kraljevina Jugoslavija ujesen 1929. čime se brišu plemenski nazivi i forsira integralno jugoslavenstvo¹⁰⁵ također se ne poklapa s Pribićevićim prijašnjim poimanjem narodnog jedinstva. Pribićević je uvijek isticao postojanje više plemena unutar naroda i važnost očuvanja njihovog imena. Još je na sjednici Hrvatskog sabora 29. listopada 1918. istaknuo da se tri narodna imena ne mogu zamijeniti nekim četvrtim jer se ne može dekretom riješiti pitanje, *koje može riješiti samo kulturni razvoj narodni*.¹⁰⁶ Godine 1933. piše da oni koji su se zalagali za jedinstvo nikada nisu nametali jugoslavenstvo pa se i koalicija zvala hrvatsko-srpska.¹⁰⁷

Za vrijeme diktature Pribićević je smatrao da je uređenje države i dalje najbitnije pitanje u zemlji, ali nakon internacije naglasak stavlja na borbu za slobodu kao preduvjet za razgovore o državnom uređenju. Ovo je dovelo do udaljavanja od Mačekovih stajališta koji je i dalje smatrao da hrvatsko pitanje mora biti u prvom planu. Pribićević je na preuređenje države gledao mnogo šire nego Maček te je za njega hrvatsko pitanje dio jednog većeg problema pa se stoga zalaže za temeljito preuređenje države koje smatra mogućim tek nakon obnove demokracije koja je za njega preduvjet za uspješno rješavanje nacionalnog pitanja. Cilj je bio ujediniti opoziciju oko borbe protiv diktature, ali kada to, usprkos brojnim pokušajima, nije uspjelo, opet se fokusira na nacionalno pitanje. Očito je opredjeljenje samostalaca za federativno uređenje bilo pod utjecajem Pribićevića koji je već neko vrijeme, iako neizravno, to zagovarao.¹⁰⁸

Govoreći u Parizu 1932. o rješenju krize, kao jedino moguće rješenje navodi preobrazbu države u republiku i federaciju. Suprotno svojim prijašnjim izjavama sada naglašava da federalizam nipošto ne ugrožava jedinstvo, nego ga naprotiv štiti kao jedini jamac jednakosti za razliku od diktature i centralizma koji su uzrokovali porast separatističkih tendencija diljem države. Onima koji unitarizam u Francuskoj navode kao uzor za Jugoslaviju odgovara da treba uzeti u obzir da, za razliku od Francuske, Jugoslavija nema

¹⁰⁴ BOBAN, Lj., *Svetozar Pribićević*, 203-204, 245

¹⁰⁵ GOLDSTEIN, I., *Hrvatska 1918-2008.*, 108

¹⁰⁶ PRIBIĆEVIĆ, S., *Izabrani politički spisi*, 153

¹⁰⁷ BOBAN, Lj., *Svetozar Pribićević*, 235

¹⁰⁸ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 242-243

unitarističku tradiciju, nego je, naprotiv, nastala od manjih dijelova koji su se zasebno razvijali. Za diktaturu kaže da je ubila monarhističku ideju.¹⁰⁹

U svom nacrtu stranke iz 1935. predlaže da federalne jedinice budu Slovenija, Hrvatska, Vojvodina, Srbija te Bosna i Hercegovina s tim da za zadnju kaže da se može podijeliti između Hrvatske i Srbije, ali da je on ipak za njeno očuvanje. Za Crnu Goru i Makedoniju piše da treba upoznati mišljenje njihovih stanovnika. Naglašava da je protokol koji je potpisao s Radićem unitaristički, ali da su zaključci doneseni 1. kolovoza nakon atentata, koji je prema njemu ubio unitarizam, očito za federalizam.¹¹⁰

3.6. Hrvatsko pitanje

Pribićević i dalje želi da svi Južni Slaveni budu u istoj državi koja bi se sastojala od ravnopravnih jedinica u njihovim povijesnim granicama, a bile bi vezane samo poslovima koji su nužni za državnu zajednicu. Usprkos tome što ovakvo rješenje smatra najboljim i za Hrvate, kaže da ima razumijavanja za Hrvate čak i ako se odluče raskinuti veze s ostatkom države i formirati svoju, ali nikako ne odobrava planove da se takva država radi pomoću Italije kao što je čuo da je Paveliću plan. Energično se zauzima za rješavanje hrvatskog pitanja, ali je i oštro kritizirao zapostavljanje ostalih pitanja u državi jer Hrvatima treba pomoć drugih ako žele biti uspješni. U pismu A. Košutiću na tu temu piše *Kako će se oduševiti Srbi u Bosni, Vojvodini, pa i u Hrvatskoj, ako "ostanemo samo na hrvats. pitanju"?* [...] *Nemojmo praviti fatalnu pogrešku, da razočaramo ona oduševljenja, koja smo dosadašnjom našom borbom za sve strane izazvali.* Naglašava da je svjestan važnosti hrvatskog pitanja kojem je i posvetio veliki dio svoje knjige kao i djelatnost u Parizu pa kaže *Ali, baš zato, što sam se zavjetovao, da posvetim svoju snagu tom pitanju, ne mogu ga staviti na kocku, izolirajući ga od ostalih.* Dodaje da ako bude moguće riješiti hrvatsko pitanje, ali ne i ostala pitanja, usprkos trudu da se i ona riješe, Hrvati bi imali pravo prihvatiti rješenje samo za sebe, ali njegov je plan rješenje svih pitanja te smatra da bi naglašavanje mogućnosti cijepanja države bila loša taktika koja bi dodatno otežala situaciju. Također ne odobrava naglašavanje prava na samoodređenje jer smatra da je to završeni proces i da ono što je u toj situaciji potrebno je reorganizacija. U svom pismu šefovima srbijanskih opozicijskih stranaka kritizira njihov stav prema kojem se oni smatraju pozvanima odlučivati o rješenju hrvatskog pitanja, ali odbijaju činjenicu da bi onda i Hrvati po toj logici trebali imati pravo izjasniti se za autonomiju drugih dijelova države. Naglašava da položaj Hrvata ne može biti posljedica

¹⁰⁹ Ibid., 300-301

¹¹⁰ BOBAN, Lj., *Svetozar Pribićević*, 258-259

srbijske odluke te da neće prevariti Hrvate praznim riječima ili gestama kao što je bila kraljeva kad je sinu dao ime Tomislav.¹¹¹

U svom se *Pismu Srbima* suočava s idejom srpstva koju je on doživljavao kao simbol slobode i napretka usko povezanog s demokracijom te se osvrće na stajališta svojih imenjaka Markovića i Miletića za koje smatra da ne bi podržali trenutno stanje u Jugoslaviji. Pribičević izražava nezadovoljstvo transformacijom koju je doživjelo srpsko ime u novoj državi koje je postalo sinonim za tiraniju i nasilje te poziva Srbe da ustanu protiv režima i tako povrate srpskom imenu njegovo prijašnje značenje. U ovo vrijeme njegova je transformacija iz unitarista i monarhista u federalista i republikanca već bila gotova te je ovo pismo služilo da upozna jugoslavensku javnost sa stajalištima koja je postepeno formirao još od atentata u Skupštini. Naglašava da je za ravnopravnu zajednicu u koju bi htio da uđe i Bugarska, ali naglašava da bi Srbi *morali da poštuju i da priznaju volju Hrvata i odluku čak i u tom slučaju, kad bi se oni izjavili protiv svake zajednice sa Srbima*. Bilo kakvo nametanje suživota silom bi prema njemu zauvijek osramotilo Srbe stoga predlaže da Hrvatima *pruže beli list, da na njemu ispišu svoje zahteve*.¹¹²

U članaku koji je izašao tek nakon njegove smrti objašnjava zašto se za rješenje hrvatskog pitanja ne treba pouzdati u fašističke zemlje. Podsjeća da je Italija uvijek htjela Slovensku i Hrvatsku obalu te da od toga nije odustala tako da bi svako rješenje koje se oslanja na Italiju završilo gubitkom Dalmacije koju naziva najljepšom od hrvatskih zemalja. Točno je predvidio i kako bi oslanjanje na Italiju završilo pa kaže *Ova osakaćena hrvatska država, koja bi se uspostavila, pošto bi Italija zadovoljila svoje prohtjeve, ne bi bila nikakva samostalna (suverena) hrvatska država*. Za Hitlerovu Njemačku kaže da je nepouzdana jer sporazume krši kad joj odgovara, a i da pravi sporazum pravila bi ga s Beogradom, a ne sa Zagrebom. Uz to kaže da Njemačka želi i dalje prodor na istok te bi njihove zemlje iskorištavala kao kolonije. Naglašava da se te zemlje ne zanimaju za hrvatsko pitanje, a od propasti demokracije u tim zemljama o njemu i ne pišu. Zaključuje da za rješavanje hrvatskog pitanja saveznike treba tražiti među zapadnim demokracijama te slavenskim narodima (Česima, Slovacima i Rusima).¹¹³

¹¹¹ Ibid, 205, 216, 223-225, 228-230

¹¹² MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribičević: ideolog*, 306-308

¹¹³ BOBAN, Lj., *Svetozar Pribičević*, 268-272

3.7. Pitanje prečanskih Srba

Pribičević u svojim pisanjima jasno razlikuje prečanske *Srbe*, tj. Srbe iz bivše Austro-Ugarske Monarhije te *Srbijance* s prostora bivše Kraljevine Srbije. Za prečanske Srbe, kojima i on sam pripada, piše da su bili toliko oduševljeni ujedinjenjem da su primili vodstvo Srbije i centralizam bez ikakvog prigovora. Činjenica da su ovi isti Srbi prigrlili kasnije federalizam samo dodatno ukazuje na to kakvu je nepoštenu politiku vodila Srbija. Za Srbe kaže da su bili *pazljivi i širokogrudni*, ali da Srbijanci nisu uzvratili istom mjerom nego su im još nametali svoje ljude u njihovim krajevima. Za njihove odnose kaže da su loši skoro kao i oni između Hrvata i Srbijanaca te da bi Srbijanci jednako nametali svoju volju Srbima čak i da nema Slovenaca i Hrvata u državi s njima. Za režim nametnut iz Srbije kaže da sramoti srpsko ime u cijelom svijetu i da ne zna *hoće li se ta ljaga ikada moći potpuno sprati sa njega*. Za srbijanske političare kaže da su u odličnoj poziciji da povedu borbu za slobodu u državi jer se režim baš na njih oslanja i u inozemstvu ističe da imaju potporu Srbijanaca koji su bili na pobjedničkoj strani u svjetskom ratu. U nekoliko se navrata osvrće na i srbijanski odnos prema njemu koji je toliko učinio da ubrza ujedinjenje da bi na kraju bio zatočen te se tek intervencijom stranaca, a ne Srbijanaca oslobodio i to nakon štrajka glađu od kojeg bi i umro da je ovisio o srbijanskoj pomoći. U ovakvim se izjavama vidi da je borba protiv režima itekako osobna, ali i naglašava da od politike ne želi ništa niti cilja na nekakve položaje nego samo želi vidjeti uspostavu slobode i jednakosti svih u državi u koju bi se on onda vratio proživjeti vrijeme koje mu je preostalo. Za svoju stranku kaže da je omražena, a da se njegovo ime ne smije ni spomenuti i to samo zato jer je poznato da su odani radićevcima, a u Beogradu misle da bi oni kao Srbi trebali bezuvjetno pristajati uz njihovu politiku.¹¹⁴

3.8. Očekivanost promjene stajališta

Hrvoje Matković prenosi citat iz Pribičevićevog pisma Dudi Boškoviću napisanog u emigraciji u kojem se Pribičević osvrće na svoj nekadašnji unitarizam pa kaže da je bio unitarist kad je ta ideja mogla biti provedena te da ju je kasnije čak i Radić zagovarao. Za propast unitarizma krivi srbijanske političare i kralja koji su koristili unitarizam da bi osigurali vlastitu hegemoniju. Naglašava da je njegov obrat na federalizam logičan s obzirom da je njegov krajnji cilj uvijek bio narodno jedinstvo i sloboda, a unitarizam mu nije omogućio ostvarivanje tog cilja.¹¹⁵ U svojoj *Diktaturi* se pita bi li se pravi unitarizam postigao da se krenulo s *federalnim uređenjem države što bi odgovaralo njihovoj različitoj*

¹¹⁴ Ibid., 231-233, 266

¹¹⁵ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribičević: ideolog*, 254-255

povijesnoj prošlosti, a sada u takvom uređenju vidi jedini spas države čiji je unitarizam umro skupa s hrvatskim zastupnicima.¹¹⁶ Znajući da se njegova stara stajališta u srbijanskim krugovima pokušavaju iskoristiti protiv njega on u pismu srbijanskim opozicijskim strankama još jednom naglašava da nije bio problem u samom unitarizmu već u srbijanskom stavu koji ga je koristio za provedbu svoje hegemonije.¹¹⁷

Da ovaj njegov obrat i nije toliko neočekivan pokazuju i njegova najranija pisanja. U svojoj *Misli vodilji* kaže *Potrebe društva mijenjaju se, jer se mijenja i njegovo kulturno stanje i shvatanje, drugim riječima, jer djeluje intelektualni i moralni razvoj. Prema tome ne može jedna ideja neprestano davati direktivu kretanju čovječanstva [...]*. U istom članku govoreći o hrvatskom i srpskom imenu kaže *Što su se samo ta dva imena održala do danas, to ne smije biti razlog, da se na dvije strane razdijelimo, ako nema za to dubljih unutarnjih razloga*. Dakle, ako bi bilo unutarnjih razloga (kao što su neravnopravnost i srbijanska hegemonija) podjela (o ovom slučaju federalizam) bi imala smisla.¹¹⁸

3.9. Demokracija i sloboda

Demokracija je prema Pribičeviću 1897. *dragocjen plod umnog razvoja čovječanstva*. Tri godine kasnije u članku *Hrvatska i srpska opozicija prema našim narodnim aspiracijama* opisuje kako se demokracija više ne može zaustaviti te da ništa neće u budućnosti trajati bez demokracije. Upravo Srbiji zamjera što ne poštuje demokratsko načelo.¹¹⁹ Matković ističe da nacionalno jedinstvo koje je Pribičević povezivao u mladosti s demokracijom, u novonastaloj državi povezuje s državnim jedinstvom, a demokraciju zanemaruje smatrajući da previše demokracije može ugroziti državu.¹²⁰ Stajališta iz 1897. zastupa i 1932. kad u svojoj *Diktaturi kralja Aleksandra* demokraciju opisuje kao *plemeniti ideal i bitan i dragocjen element svih civilizacija* zbog kojeg i piše knjigu u nadi da će zapadna demokracija podupirati demokraciju u njegovoj domovini. Zanimljivo je da u istoj knjizi kritizira nasilje pri izborima koji su glavno obilježje demokracije, ali izostavlja svoju ulogu u sličnim radnjama¹²¹ očito smatrajući da nije potrebno spomenuti kako on stoji iza uklanjanja Radićevih pristaša na

¹¹⁶ PRIBIČEVIĆ, S., *Diktatura*, 80

¹¹⁷ BOBAN, Lj., *Svetozar Pribičević*, 230-231

¹¹⁸ PRIBIČEVIĆ, S., *Izabrani politički spisi*, 123, 129

¹¹⁹ Ibid., 125, 137-138, 143

¹²⁰ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribičević i samostalna demokratska stranka*, 89

¹²¹ PRIBIČEVIĆ, S., *Diktatura*, 5-6, 20

zagrebačkom sveučilištu 1924. i kako je podupirao uhićenje Radića zbog navodnog komunizma.¹²²

Kao jedan od glavnih ciljeva rada u emigraciji Pribićević smatra pridobivanje potpore svjetske demokracije, a napose francuske i engleske. Za Francusku desnicu kaže da ona u Jugoslaviji vidi samo Srbiju te potiče hegemoniju, ali da se ljevica zanima za hrvatsko pitanje. Smatra da je trebalo izvana vršiti pritisak na kralja da ukine diktaturu i omogući rješavanje gorućih problema, naročito hrvatskog pitanja jer se ni zapadne države, koje se oslanjaju na Jugoslaviju za očuvanju mira, ne bi trebale oslanjati na režim koji uništava državu.¹²³

U svom spisu *O demokraciji* osvrće se na situaciju u Europi i uočava da u najvećem dijelu Europe ni nema prave demokracije stoga ni izjava da se demokraciji bliži kraj nikako ne može biti točna jer režim sile koji prevladava ima dugu tradiciju. Za demokratske zemlje kaže da mogu biti unitarističke ili federalističke s tim da federalističke smatra pogodnijima za razvoj demokracije. U demokraciji se treba ravnati po mišljenju većine, ali uzimajući u obzir i mišljenja manjina koje trebaju biti proporcionalno zastupljene.¹²⁴

3.10. Usporedba stajališta Pribićevića i Stjepana Radića

Nakon što *Srbobran* prenosi članak *Do istrage naše ili vaše* Radić o tome objavljuje dva članka u prvom naslovljenom *Svoj k svomu* izražava razočaranje što su se tako ponili oni *koje je vazda smatrao svojom rođenom braćom*. Tvrdi da je bio siguran da će se hrvatsko-srpski spor riješiti, ali sad poziva na sabotiranje srpskih dućana i odlazak u hrvatske jer ne treba podupirati one koji ugrožavaju njihov opstanak. U svom drugom članku *Hrvati i Srbi* umjerenije govori o hrvatsko-srpskim odnosima. Prvo pokazuje da je ideja da su Hrvati preuzeli srpski jezik i zatim ga prozvali svojim apsurdna što se poklapa s mišljenjem koje je i Pribićević izrazio u svojoj *Misli vodilji* pet godina ranije u kojoj teoriju o krađi jezika proglašava nelogičnom. Radić ističe da su Mađari godinama radili na hrvatsku štetu no nitko nije reagirao i da ga situacija podsjeća na onu iz 1895. kad se puk pobunio zbog srpskih zastava pred Srpskom pravoslavnom općinom, ali ne i zbog mađarskih zastava na hrvatskom vlasništvu. Radić objašnjava da je ovo posljedica stranih spletki (isto tvrdi i Pribićević) i činjenice da se Srbi i Hrvati uopće ne poznaju te da je veće razumijevanje između Nijemaca i Francuza nego između njih koji su si bliži. Proučavajući rad istaknutih Srba kaže *uvjerih se da nema ama baš nikakve razlike ni u karakteru inteligentnih Hrvata i Srba i da samo*

¹²² MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 155-157

¹²³ BOBAN, Lj., *Svetozar Pribićević*, 206-707

¹²⁴ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 312-316

zasljepljena strast, zadahnuta tuđinskom zlobom, može ozbiljno govoriti o srpskom bizantizmu i hrvatskom jezuitizmu. Zaključuje da bi i jedni i drugi bili u punom boljem položaju da su umjesto partikularizma prihvatili narodno jedinstvo, a ovako ih drugi koriste za svoje svrhe. Za hrvatsko-srpski spor kaže da je rezultat osjećaja superiornosti prisutan kod jednih i drugih te dodaje *Mi smo Hrvati i Srbi jedan narod, htjeli mi to ili ne htjeli.* Hrvatsko pitanje prema njemu treba rješavati u Zagrebu, Splitu, Beogradu i Ljubljani, a ne u inozemstvu. Kraj članka u potpunosti se poklapa s mislima koje je na više mjesta izrekao i Pribičević *Hrvati i Srbi nisu danas više dva plemena, nego dva nerazdruživa dijela, dvije narodnosti jednoga te istoga naroda.*¹²⁵

Zanimljiva je zgodna koju Radić prepričava u svom političkom životopisu koji dobro prikazuje razlike u odabiru sredstava kod ova dva političara. Radi se o odlasku Radića u *Srbobran* kod Pribičevića u nadi da će ovaj objaviti njegovu brošuru u kojoj se zalaže za legalnu borbu za hrvatska prava umjesto atentata kakav je pokušao Stjepan Dojčić na bana Škrleca. Pribičević ga je *primio suho i neprijazno* te ga odbio govoreći da *nama baš Dojčića najviše treba* na što mu Radić odvrća da je on, ako tako vjeruje i ako nije kukavica, trebao onda biti atentator. Na istom mjestu komentira kako ga je Pribičević htio smaknuti u studenom 1918. te kako su ga u Sabornici taj mjesec trebali napasti neki dalmatinski i srbijanski časnici, ali ih je on pridobio svojim govorom pa su ga dvojica na kraju čak otpratila doma.¹²⁶

Za vrijeme je rata Radić na jednoj konferenciji u Češkoj rekao kako među Hrvatima prevladava želja za ujedinjenjem sa Srbijom i Crnom Gorom, ali samo na ravnopravnoj osnovi. U svom poznatom govoru na noćnoj sjednici Narodnog vijeća 24. studenog 1918. Radić naglašava da zna da one koji su za ubrzano ujedinjenje koje zagovara Pribičević neće svojim govorom odvratiti od toga nego da drži govor da ne bi kasnije mogli reći da ih nitko nije upozorio da čine kobnu pogrešku. Njegov govor uglavnom je bio uperen protiv nedemokratskog donošenja odluke i protiv isticanja potrebe ujedinjenja zbog talijanske opasnosti za koju on smatra da je Srbija sama svakako ne može otkloniti. Posebno ga smeta što se zanemaruje želje mnogih Hrvata i Slovenaca koji žele republiku te nazočne Srbe naziva dušanovcima koji žele Veliku Srbiju. U govoru komentira i narodno jedinstvo za koje je riskirao svoj život 1902. kad je puk u Zagrebu krenuo uništavati srpsku imovinu te naglašava da on narodno jedinstvo proširuje na sve Slavene, ali da su nazočni u krivu ako misle da je

¹²⁵ RADIĆ, S., *Politički spisi, govori i dokumenti*, 173-189

¹²⁶ Ibid., 56-57, 60

isti jezik dovoljno jaka poveznica za opstanak narodnog jedinstva jer se ono treba temeljiti na razvoju čovječnosti te naglašava *Mi smo tri brata, Hrvat, Slovenac i Srbin, a nismo jedan*. Dakle, Radićevo je poimanje narodnog jedinstva prije ujedinjenja drugačije od Pribićevićevog, njegovo je narodno jedinstvo šire, ali i labavije, tj. proteže se i na druge Slavene, ali se polazi od toga da su si bliski, ali ne i identični.¹²⁷

Radićeva su stajališta u novonastaloj državi u potpunoj suprotnosti s onim što je u isto vrijeme zastupao Pribićević koji se u ovom periodu žestoko borio protiv svih koji nisu bili za unitarizam i monarhiju. U govoru 1923. Radić ističe da su Hrvati republikanski narod te da neće priznati kraljevsku vladu u Zagrebu jer oni tog kralja nisu ni birali te on jedino može biti znak njihove međunarodne zajednice. Podsjeća da je zbog republikanizma mnogo seljaka dobilo batine pa nakon toga kaže *Nikad više neće se naći čovjek u našim redovima koji će reći da smo mi i Srbi jedan narod. Krvnik i njegova žrtva nisu jedno*. Ove činjenice, kaže, otežavaju ikakav dogovor sa srpskim vlastodršcima.¹²⁸

Radićevu suradnju s radikalima komentira 1932. Trumbić koji s divljenjem opisuje Radića i kaže da je pristao na suradnju jer je vidio da je Beograd spreman na sve i jer je htio odvojiti srbijansko seljaštvo od beogradskih vlastodržaca.¹²⁹ Pribićević komentirajući Radićev savez s radikalima godinama kasnije kaže da je bio u krivu kad je mislio da Radić ulazi u koaliciju iz taktičkih razloga, a ne zbog istinske želje da se sporazumi sa Srbima. Zatim argumentira da je Radićev obrat logičan uzimajući u obzir da je u mladosti osnovao organizaciju hrvatsko-srpske mladeži okupljenu oko ideje narodnog jedinstva i da je *pokraj hrvatskih, Radić bio pun slavenskih osjećanja* te prepričava kako je Radić odvratio masu protusrpskih demonstranata od zauzimanja srpske crkve preusmjerivši ih na kolodvor gdje je protivno zakonu izvješena mađarska zastava. Posebno je zanimljivo što kaže da su se oko Radića okupili oni nezadovoljni *načinom na koji je hrvatski problem bio riješen u Jugoslaviji, tj. unitarističkim obilježjem jugoslavenske države koja se hrvatskom biću nije dopuštala slobodno razvijati* s obzirom da je on bio jedan od glavnih zagovornika unitarizma. Pribićević tvrdi da su Radićeve ideje bile prevelike da bi se ograničio vođenjem isključivo hrvatske politike, a cijeli je dio teksta o Radiću ispunjen dubokim poštovanjem prema nekadašnjem političkom neprijatelju koji mu je postao saveznik.¹³⁰

¹²⁷ Ibid., 59, 79-85

¹²⁸ Ibid., 89-92

¹²⁹ TRUMBIĆ, A., *Izabrani spisi*, 361

¹³⁰ PRIBIĆEVIĆ, S., *Diktatura*, 57-59

Kralj je nakon atentata u Skupštini bio protiv novih izbora računajući da će radićevci iskoristiti žrtve atentata da bi osvojili glasove na što mu Pribićević odvrća da Radić već ima potporu Hrvata i da bi mu položaj moglo ojačati jedino pridruživanje Srba gdje paradiranje žrtvama svakako ne bi djelovalo te dodaje *Što se tiče leševa, ne želi li se s njima izborna kampanja, ne treba stvarati leševe*. U svom govoru na pogrebu ubijenih Pribićević prenosi Radićevu poruku u kojoj Radić naglašava da se ilirski preporod odvio bez prečanskih Srba, ali da su s njima u seljačkom preporodu, a i sam Pribićević naglašava nužnost zajedništva prečanskih Srba i Hrvata.¹³¹

3.11. Različite ocjene Pribićevićevih stajališta

Pribićevićeva *Misao vodilja* je nezaobilazna u proučavanju njegovih stajališta te se njezin, više-manje isti, sažetak nalazi u mnogim osvrtima, no ono što je zanimljivo kod tih sažetaka je kako ti autori percipiraju Pribićevića pa tako Vujo Rajčević za Pribićevića kaže da je *možda i bio svjestan činjenice da su i hrvatska i srpska nacija već konstituirane s različitom nacionalnom svijješću i kulturnom baštinom, ali on to ili nije priznavao ili je možda ipak vjerovao u iluziju da se nacija može stvoriti i umjetnim putem*. Ova izjava svakako nije neutemeljena, s tim da je Pribićević sigurno, a ne *možda* bio svjestan ove činjenice. Za Pribićevića također kaže da je *fanatično* vjerovao u ideologiju koju je izložio u tom članku što se također ne može osporiti, ali ne treba zbog toga podcijeniti Pribićevićeve sposobnosti i smisao za politiku.¹³² Matković piše da je ideja o narodnom jedinstvu proizašla iz Pribićevićeve realistične procjene političke situacije u Austro-Ugarskoj Monarhiji i potrebe suradnje Hrvata i Srba, ali samu ideju koju Pribićević zastupa naziva nerealističnom.¹³³

U dramatično naslovljenoj knjizi *Hrvatska na mučilištu* Rudolfa Horvata ispod slike Pribićevića piše da je on bio *U početku zagovornik i ključna osoba stvaranja velike Srbije u državnim formama kraljevine SHS, potom Jugoslavije. Kasnije kad je pao u nemilost režima postaje veliki kritičar srpskog vladajućeg sustava*.¹³⁴ Ovaj je citat dio jednog većeg problema, a to je nesposobnost nekih (pa čak i nekih znanstvenika) da prepoznaju nijanse i kompleksnost koju svaka osoba posjeduje. Prva optužba da je zagovornik velike Srbije se

¹³¹ Ibid., 61-63

¹³² RAJČEVIĆ, Vojo. "Pribićevićev unitarizam kao podloga političkog organiziranja srpskog stanovništva u Hrvatskoj 1918. – 1921. ." *Časopis za suvremenu povijest* 24, br. 2 (1992): 1-23. <https://hrcak.srce.hr/209570>, str. 4

¹³³ MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević i samostalna demokratska stranka*, 87

¹³⁴ HORVAT, Rudolf. *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Plava produkcija j.d.o.o., 2023., str. 41

najlakše može opovrgnuti, dovoljno je pročitati bilo koji od objavljenih Pribićevićevih govora da bi se vidjelo da je taj čovjek cijeli svoj život zagovarao narodno jedinstvo, više puta ističući da jedan dio ne smije dominirati nad drugim dijelovima naroda¹³⁵.

Optužba da je bio ključna osoba u stvaranju velike Srbije je teža za opovrgnuti kao i sve laži koje imaju malo istine u sebi. Činjenica da je surađivao s radikalima te se s njima zalagao za centraliziranu državu sa središtem u Beogradu može na prvu ostaviti dojam da su te dvije stranke imale jednaka stajališta i u drugim pitanjima, ali mnogi se iz različitih razloga mogu boriti za naizgled isti cilj. Već malo dublja analiza njegovih govora pokazuju da se zalagao za jaku centralističku *Jugoslaviju*, a ne Srbiju. Da je Pribićević htio Veliku Srbiju uklopio bi svoju Demokratsku stranku u radikalnu kao što su neki i očekivali, ali on inzistira na stvaranju stranke u kojoj će biti ljudi iz svih krajeva države.¹³⁶ U ovome doduše nije nikada u potpunosti uspio.¹³⁷

Treća optužba glasi da je tek nakon padanja u nemilost počeo kritizirati srpski vladajući sustav, ali njegove kritike počinju nakon što mu radikali okreću leđa i ulaze u vladu s radićevcima. U svojim govorima te godine oštro napada oba dijela R-R vlade.¹³⁸ Ulaskom u koaliciju s Radićem dodatno gubi na popularnosti u Beogradu, ali pravo padanje u nemilost nastupa nakon uvođenja diktature kad je Pribićević bio u situaciji da kao posrednik između hrvatske i srbijanske strane ujedini zabranjene stranke protiv režima. Pribićević je tek tada bio zatočen iako je već duže vrijeme bio veliki kritičar *srbijanske* hegemonije.¹³⁹ Autor također kaže da je Pribićević bio kritičar *srpskog* vladajućeg sustava iako je Pribićević jasno razlikovao *prečanske Srbe* (među kojima je i on) koji su se trebali solidarizirati s Hrvatima

¹³⁵ U spisu *Misao vodilja Srba i Hrvata* piše da će se iz svijesti o narodnom jedinstvu poroditi jednaka ljubav za svaki dio narodne zajednice, ma koje ime nosio, ma kojoj se vjeri klanjao. Takovo shvatanje ne dopušta, da se za narodnu stvar zahtijeva jedan dio narodne zajednice, a prepušta ili zanemaruje drugi, jer se ljubav proteže na sve djelove podjednako. (PRIBIĆEVIĆ, S., *Izabrani politički spisi*, 136)

¹³⁶ Usporedi GLIGORIJEVIĆ, B., *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, str. 62

¹³⁷ O strukturi Pribićevićeve stranke vidi MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević i samostalna demokratska stranka*, 93-97

¹³⁸ U govoru *Mi smo pobedili* obrušava se na radikale, ali tada još uvijek negira da se kralj osobno miješa u sastav vlade (*Izabrani politički spisi*, str. 172-188), kritika kralja dolazi mnogo kasnije, ali od ulaska u Koaliciju s Radićem kritizira srbijansku hegemoniju.

¹³⁹ Vidi MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribićević: ideolog*, 232

jer su bili u sličnom položaju kao i oni te *srbijske* političare protiv čije se hegemonije borio¹⁴⁰.

¹⁴⁰ U govoru na pogrebu Pavla Radića i Đure Basaričeka kaže: *Srbi u ovim krajevima stajat će u ovim sudbonosnim godinama teškog iskušenja rame uz rame sa svojom braćom Hrvatima*. Vidi MATKOVIĆ, H., *Svetozar Pribičević: ideolog*, 293, O neravnopravnosti prečanskih Srba i Srbijanaca Pribičević govori 1928. u *Centralizam u pravoslavnoj crkvi (Izabrani politički spisi, 207-209)*

4. Zaključak

Svetozar Pribićević je velike ideje koje će ga motivirati u njegovoj politici formulirao u članku *Misao vodilja Srba i Hrvata* u kojem argumentira da su Hrvati i Srbi dijelovi istog naroda. Razloge za formiranje ovakvih stajališta treba potražiti u situaciji u Austro-Ugarskoj Monarhiji gdje je bila potrebna suradnja Hrvata i Srba da bi se poboljšali uvjeti i jednih i drugih, a moguće da je i njegova pripadnost manjini i želja za pripadanjem utjecala da ode korak naprijed od suradnje i proglasi Hrvate i Srbe jednim narodom. Želja za ujedinjenjem s Kraljevinom Srbijom bila je temelj njegove politike čak i kad je izgledalo da vodi oportunističku politiku s ciljem ostajanja na vlasti.

U novonastaloj državi se zalagao za centralizam i monarhiju te surađuje s radikalima koji ga kasnije odbacuju da bi s Radićem formirali R-R vladu nakon čijeg pada dolazi do približavanja Pribićevića i Radića koji formiraju Seljačko-demokratsku koaliciju. Prvotna je svrha suradnje s Radićem bila borba protiv korupcije i srbijanskog hegemonizma te se promjene u stajalištima prvo uočavaju kod Radića. I Pribićevićeva su se stajališta postepeno mijenjala, ali je i dalje vjerovao da bi se uspostavom ravnopravnosti mogao očuvati unitarizam. Nakon atentata na hrvatske zastupnike Pribićević po prvi put naglašava da su Hrvati sa sobom donijeli historijsku državnost što je u potpunoj suprotnosti s njegovim prijašnjim negiranjem važnosti legitimiteta. U svojim govorima sve češće zagovara federalističko uređenje, u početku oprezno i ne upotrebljavajući samu riječ federacija, a kasnije se otvoreno zalaže za federaciju kao jedini način da se sačuva jedinstvo države. Sam piše da je postao republikanac u srpnju 1928. nakon dugog razgovora s kraljem za kojeg kaže da je na njega ostavio najmučniji dojam. Uvođenje diktature i zatočeništvo samo su dodatno učvrstili ova stajališta.

Njegovo vjerovanje u ideju narodnog jedinstva Hrvata i Srba je često opisano kao fanatično i to s dobrim razlogom. Njegova zanesenost idejom narodnog jedinstva učinila ga je netrpeljivim prema svima koji se s njim nisu slagali, ta ideja utjecala je na svako njegovo djelovanje, a djelovao je bez prestanka. Pribićević je bio jedan od najaktivnijih političara te je bio uvjeren da snagom svoje volje može stvoriti narodno jedinstvo. Usprkos ponekada fanatičnom ponašanju nije bio nerazuman, imao je dar za politiku i bio je iznimno inteligentan. Otvoreno je govorio koji su ciljevi njegove politike te izgleda da je bio iznenađen kad je vidio da se drugi ne drže takvih pravila. Zajednički interesi spojili su ga s Radićem, a sve gora situacija za prečane i njegova osobna odanost Radiću učinili su ova dva političara nerazdvojnima.

Promjena njegovih stajališta nije bila ni neočekivana niti je nastala zbog nekakvog pogoršanja njegovog osobnog položaja. Osim izdaje radikala, korupcije i spoznaje da Srbija želi dominirati nad ostalima, postoje i drugi razlozi za Pribićevićevu promjenu stajališta. Nipošto ne treba zanemariti psihološki učinak koji je zasigurno imao atentat kojem je bio svjedok i koji je rezultirao smrću njegovih suradnika i prijatelja. Kraljev stav prema Hrvatima mogao ga je samo dodatno udaljiti od Beograda s obzirom da je Pribićević iz Hrvatske te su mnogi od njegovih dugogodišnjih prijatelja i suradnika bili Hrvati. Kasnija diktatura i njegovo zatočeništvo bili su mu samo dodatni dokazi da treba ustrajati u novim stajalištima.

U inozemstvu se zalaže za rješavanje hrvatskog pitanja, ali inzistira na tome da je hrvatsko pitanje samo dio jednog većeg problema te da se treba zalagati i za rješavanje drugih pitanja. Između ostalih postoji i pitanje prečanskih Srba koje on jasno razlikuje od Srbijanaca koji žele dominirati nad svim Prečanima. Njegovu ulogu u približavanju prečanskih Srba i Hrvata mu priznaju njegovi hrvatski saveznici, ali mu zamjeraju što ne ističe posebno hrvatsko pitanje. Ovo je očito krivo shvaćanje Pribićevićevih riječi jer on je naglašavanjem i drugih pitanja u državi stvarao bazu za suradnju s drugim potlačenim dijelovima države što bi zapravo uvećalo šanse da se riješi hrvatsko pitanje. Ovakvi nesporazumi su bili česti dok je bio u emigraciji te je često morao dodatno objašnjavati što je mislio sa svojim izjavama. Srbijanski političari iz opozicije su mu mnogo zamjerali zbog knjige i članaka koje je objavljivao jer su krivo tumačili njegove riječi i ljutili se i na najmanju kritiku Srbije bez obzira koliko ona bila opravdana. U zadnjim godinama svog života na više je mjesta napisao da će se do smrti boriti za ravnopravnost i rješenje hrvatskog pitanja te je to obećanje i održao.

Nerazumijevanje njegovih stajališta se nastavilo i do danas pa su tako česte izjave da se Pribićević u početku zalagao za veliku Srbiju pa se kasnije predomislio. Drugi mu pak zamjeraju što je bio za narodno jedinstvo Hrvata i Srba jer situaciju promatraju iz današnje perspektive kad je takvo mišljenje u potpunosti izgubilo na popularnosti. Popularni su i djelomični prikazi njegovih stajališta gdje autori ovisno o svojoj politici ili ističu njegovo djelovanje koje je išlo na ruku velikosrpskim krugovima (iako on to nije činio iz nekakvih velikosrpskih želja) ili ističu njegove kritike upućene Srbijancima. Pribićević je često žrtva tendencije da se ljude dijeli na dobre (oni koji imaju identična stajališta kao i mi) i loše (svi koji misle drugačije). Ova tendencija često ima kobne posljedice te je jako opasna za društvo, a u znanosti je nedopustiva. Od proučavanja njegove osobe i politike može se samo profitirati, njegova marljivost, ambicija i energičnost su inspirativni, a njegovo političko djelovanje opomena da uvijek treba preispitivati svoja stajališta u svjetlu novih činjenica.

Sažetak

Svetozar Pribićević srpski je političar iz Hrvatske aktivan od početka 20. stoljeća do svoje smrti 1936. Najpoznatiji je po svojoj ulozi u ujedinjenju Južnih Slavena iz Austro-Ugarske Monarhije s Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom, no njegov politički angažman se nastavlja i nakon ujedinjenja. Pribićevićeva stajališta prema nacionalnom pitanju formulirana još u mladosti u članku *Misao vodilja Srba i Hrvata* usmjeravala su njegovo političko djelovanje narednih desetljeća. Kao pobornik jugoslavenskog unitarizma žestoko se obrađavao na sve političke opcije koje su bile za separatizam ili hegemoniju. Među njegovim političkim neprijateljima posebno se isticao Stjepan Radić.

Nakon što su obojica odustali od besplodne suradnje s radikalima, ova dva, do tada suprotstavljena političara, zajedno stvaraju Seljačko-demokratsku koaliciju čiji je prvotni cilj bio borba protiv korupcije, a zatim i borba protiv srbijanskog hegemonizma. Nakon formiranja koalicije oba političara počinju postepeno mijenjati svoja stajališta. Usprkos brojnim pokušajima da ih se razvoji ova si dva čovjeka ostaju odani do smrti. Nakon antentata 1928. Pribićević se još više udaljava od svojih prijašnjih stajališta te po prvi put ističe da su Hrvati u novu državu donijeli svoju državnost koja je faktor koji treba uzeti u obzir. Ostatak se života zalagao za rješavanje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji i transformaciju Jugoslavije u republiku i federaciju.

Abstract

Svetozar Pribićević is a Serbian politician from Croatia who was active from the beginning of the 20th century until his death in 1936. He is best known for his role in the unification of the South Slavs from the Austro-Hungarian Monarchy with the Kingdom of Serbia and the Kingdom of Montenegro, but his political involvement continued even after the unification. Pribićević's views on the national question, formulated in his youth in the article *Misao vodilja Srba i Hrvata*, guided his political activities in the following decades. As a supporter of Yugoslav unitarism, he fiercely attacked all political options that were in favor of separatism or hegemony. Among his political enemies Stjepan Radić stood out in particular.

After both of them gave up their fruitless cooperation with the radicals, these two, until then opposed politicians, created the Peasant-Democratic Coalition whose original goal was to fight against corruption, and then to fight against Serbian hegemony. After the formation of the coalition, both politicians began to gradually change their positions. Despite numerous attempts to separate them, these two men remain loyal to each other until death. After the assassination in 1928, Pribićević moved even further away from his previous positions and for the first time pointed out that the Croats brought their statehood to the new state, which is a factor that should be taken into account. For the rest of his life, he advocated for the resolution of the national question in Yugoslavia and the transformation of Yugoslavia into a republic and a federation.

5. Popis literature

- 1) BANAC, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus, 1988.
- 2) BEGONJA, Zlatko. "Ivan Pernar o hrvatsko-srpskim odnosima nakon atentata u Beogradu 1928. godine." *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 51 (2009): 203-218. <https://hrcak.srce.hr/48326>
- 3) BOBAN, Ljubo. *Svetozar Pribićević u opoziciji (1928-1936)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu - Institut za hrvatsku povijest, 1973.
- 4) BULIĆ, Ivan. "Politika Hrvatsko-srpske koalicije uoči Prvoga svjetskog rata 1907.–1913.." *Časopis za suvremenu povijest* 44, br. 2 (2012): 415-453. <https://hrcak.srce.hr/90334>
- 5) GABELICA, Mislav. "Zagrebačka veleizdajnička parnica 1909. godine." *Časopis za suvremenu povijest* 46, br. 1 (2014): 131-157. <https://hrcak.srce.hr/122069>
- 6) GLIGORIJEVIĆ, Branislav. *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd: institut za savremenu istoriju, 1970.
- 7) GOLDSTEIN, Ivo. *Hrvatska 1918-2008.*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber, 2008.
- 8) HORVAT, Josip. *Politička povijest Hrvatske*, sv.1., Zagreb: August Cesarec, 1990.
- 9) HORVAT, Josip. *Politička povijest Hrvatske*, sv.2., Zagreb: August Cesarec, 1990.
- 10) HORVAT, Rudolf. *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Plava produkcija j.d.o.o., 2023.
- 11) KARDUM, Livija. "Geneza jugoslavenske ideje i pokreta tijekom prvog svjetskog rata." *Politička misao* 28, br. 2 (1991): 65-88. <https://hrcak.srce.hr/113311>
- 12) KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. "Višestruki razlozi atentata na vođu HSS-a Stjepana Radića 1928. godine (U povodu obilježavanja 90-godišnjice atentata u Narodnoj skupštini u Beogradu)." *Cris* XX, br. 1 (2018): 5-15. <https://hrcak.srce.hr/216396>
- 13) MATIJEVIĆ, Zlatko. "Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu: Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)." *Fontes* 14, br. 1 (2008): 35-66. <https://hrcak.srce.hr/29290>

- 14) MATKOVIĆ, Hrvoje. *Na vrelima hrvatske povijesti*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.
- 15) MATKOVIĆ, Hrvoje. "Pojava i etape razvoja Samostalne demokratske stranke (1924-1929)." *Časopis za suvremenu povijest* 3, br. 1 (1971): 7-24. <https://hrcak.srce.hr/219302>
- 16) MATKOVIĆ, Hrvoje. *Svetozar Pribićević: ideolog, stranački vođa, emigrant*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1995.
- 17) MATKOVIĆ, Hrvoje. *Svetozar Pribićević i samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu - Institut za hrvatsku povijest, 1972.
- 18) MATKOVIĆ, Hrvoje. "Svetozar Pribićević u danima postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 26, br. 1 (1993): 237-248. <https://hrcak.srce.hr/50077>
- 19) PETRINOVIĆ, Ivo. *Politička misao Frana Supila*. Split: Književni krug, 1988.
- 20) PRIBIĆEVIĆ, Svetozar. *Diktatura kralja Aleksandra*. Zagreb: Globus, 1990.
- 21) PRIBIĆEVIĆ, Svetozar. *Izabrani politički spisi*. Zagreb: Golden marketing, Narodne novine, 2000.
- 22) RADIĆ, Stjepan. *Politički spisi, govori i dokumenti: izbor*. Zagreb: Dom i svijet, 1995.
- 23) RAJČEVIĆ, Vojo. "Pribićevićev unitarizam kao podloga političkog organiziranja srpskog stanovništva u Hrvatskoj 1918. – 1921. ." *Časopis za suvremenu povijest* 24, br. 2 (1992): 1-23. <https://hrcak.srce.hr/209570>
- 24) RUMENJAK, Natalija. "Politička karikatura i slika "Khuenovih Srba" s kraja 19. st. u Hrvatskoj." *Časopis za suvremenu povijest* 32, br. 3 (2000): 473-486. <https://hrcak.srce.hr/207212>
- 25) ŠUTE, Ivica. *Hrvatska povijest 1918.-1941..* Zagreb: Leykam international, 2019.
- 26) TRUMBIĆ, Ante. *Izabrani spisi*. Split: Književni krug, 1986.

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Stella-Victoria Caktaš, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice povijesti, njemackog jezika i književnosti, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 19.9.2024.

Potpis

SVaktaš

**Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)**

Student/ica: Stella-Victoria Caktaš

Naslov rada: Stajališta Svetozara Pribićevića

prema nacionalnom pitanju

Znanstveno područje i polje: humanističke znanosti - povijest

Vrsta rada: diplomski rad

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Aleksandar Jakir, prof. dr. sc.

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Josip Vrandečić, prof. dr. sc.

Mladenko Domazet, prof. dr. sc.

Aleksandar Jakir, prof. dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 19.9.2024.

Potpis studenta/studentice: SV Caktaš

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.